

BIBLIOTEKA
PW
SP
KRAKÓW

48.122

M 210

KDN., 15. 10. I. 53, 20.000

325
EWIADOMSKA

TRZECI ROK GRAMATYKI

KLASA DRUGA

WYDANIE 3-cie, PRZYSTOSOWANE DO PROGRAMU,
UŁOŻONEGO PRZEZ KOMISJĘ POLSKIEGO ZWIĄZKU
NAUCZYCIELSKIEGO i STOWARZYSZENIA NAUCZY-
CIELSTWA POLSKIEGO.

WARSZAWA

NAKŁAD GEBETHNERA i WOLFFA
KRAKÓW—G. GEBETHNER i SPÓŁKA

1911

Cena kop. 25.

CECYLJA NIEWIADOMSKA

TRZECI ROK
GRAMATYKI

KLASA DRUGA

WYDANIE 3-cie, PRZYSTOSOWANE DO PROGRAMU,
UŁOŻONEGO PRZEZ KOMISJĘ POLSKIEGO ZWIĄZKU
NAUCZYCIELSKIEGO i STOWARZYSZENIA NAUCZY-
CIELSTWA POLSKIEGO.

WARSZAWA

NAKŁAD GEBETHNERA i WOLFFA
KRAKÓW—G. GEBETHNER i SPÓŁKA

1911

48122

Druk. i Litogr. Jana Cotty w Warszawie, Kapucyńska 7.

484-5 (045)

Rzeczownik.

1. Wzór rozbioru logicznego:

Zaszło	orzeczenie	
już	okol. czasu	
słonko	— podmiot	
wśród	} okoliczność sposobu	
złotych		
zórz,		„złotych“ określenie do zórz
klękniij,	orzeczenie	} 2 orzeczenia do jednego podmiotu: <i>ty</i> .
dziecinko,	wołacz	
i rączki	dopełnienie	
złóż	orzeczenie	

Materiał do rozbioru w klasie, ustnie lub piśmiennie.

2. Zdania złożone rozdziel na pojedyncze. W każdym wskaż części główne, a potem podrzędne.

Ptaszek gniazdko wije, zwierz się w jamie kryje, ja, biedny człowieczek, zbuduję domeczek. Staruszka nie miała czasu do namysłu, rzuciła spiesznie ogień na swoje posłanie i chciała wyjść z izdebki. A w tej chwili morze zaszumiało, lud pękł z łoskotem, wichur poniósł ku brzegom olbrzymie bałwany. Nasz Dobrotko raz w południe ku nieznanemu szedł krainie. Bramy gmachu się otwarły, i wyjeżdża w pysznej grozie wóz żałobny. Jest jeden cichy, wiej-

ski kościółek ustronny, gdzie w ołtarzu Maryja w złocistej sukience skrzyżowała na piersi swoje ciemne ręce. Tam na ołtarzu stoi bez i jaśmin wonny, świetlane smugi kurzów kłębią się w jutrzence, przez okna napływają rozgwały ptaszęce, a blask plecie słoneczną koronę Madonny. Chaty bez pieców i kominów służyły biednym ludziom za schronienie. Siedzi ptaszek na drzewie i ludziom się dziwuje, że najmędrzy z nich nie wie, gdzie się szczęście znajduje. Zapuszczę wasy jak miotły duże, sprawię czapeczkę z kutasem w górze, i tabakierkę ze srebrnej cyny, i cztery konie, tłuste mierzyny, i kupię brykę, i wezmę żonę, co nosić będzie suknie czerwone, bogaty czepiec z białych koronek, i łąać męża przez cały dzionek. O moje bociany, wędrowniki Boże, lećcież, gdzie się błyszczą pługi na ugorze. Dzikość charakteru i ociężałość w ruchach stanowią główne cechy niedźwiedzia. Dziś niedźwiedź w naszych lasach jest rzadkiem zwierzęciem. Czerstwe zdrowie, serce hojne, sumienie spokojne, myśl niewinna, pieśń rodzinna, co przy pracy słodzi znoje, — to bogactwo moje. Dokoła polanki ciągnął się mur sosen, i gęstwi leśnej. Mur ten przerywał się w jednym miejscu i otwierał nakształt korytarza. W korytarzu bełkotały fale jeziora i opłukiwały brzeg polanki. Jezioro było rozległe, bo drugi jego koniec ginął w oddaleniu, i tylko jak przez mgłę można było dojrzeć na przeciwnym brzegu czerwony dach kościoła i wieżyczkę. To Bolesław, mąż chrobry, ludów swoich pan dobry, ale straszny na zdrajce i wrogi, złączył braci Lechitów i, jak orzeł z błękitów, precz daleko rozpuścił swe drogi. Tesiutka malutka, swawolna filutka, to skacze, to biega, aż sad się rozlega. Słońce zaszło, ciemno, zimno, co tu począć? Zebrano się na naradę. Drużyno moja, w tej krainie bogom dziękczynne dary spalę i tu założę wam siedlisko, co będzie wielkich dni kołyską. Przestańcie, chłopcy, bo się źle bawicie, dla was to jest igraszką, a nam idzie o życie. Po szerokiem polu modra Wisła płynie.

Uwaga. Materiał na kilka lekcji, — służy do powtórzenia kursu pierwszej klasy, t. j. podrzędnych części zdania, podziału zd. złożonego na pojedyncze, odróżniania zdań bezpodmiotowych. To samo służyć może do rozbioru gramatycznego.

3. Napisz po dwa zdania, w których **podmiotem** będzie rzeczownik osobowy, zwierzęcy, nieżywy.
4. Napisz po 2 zdania, w których **orzeczeniem** będzie rzeczownik osobowy, zwierzęcy, nieżywy.
5. Napisz po 2 zdania, w których **dopełnieniem** będzie rzeczownik osobowy, zwierzęcy, nieżywy.
6. Napisz 3 zdania, w których rzeczownik będzie **określeniem** czasownika (okolicznością).
7. Napisz 3 zdania, w których rzeczownik będzie **określeniem** rzeczownika.
8. Napisz 3 zdania **bezpodmiotowe**.
9. a) Z zadania 2-go wybierz rzeczowniki własne. Objaśnij znaczenie każdego z nich za pomocą rzeczownika pospolitego.
b) Przy każdym rzeczowniku **pospolitym** dopisz odpowiedni **własny**.

Miasto	kraj	poeta
rzeka	król	święto
góra	wódz	tytuł książki

c) Do każdego z imion **własnych** dodaj **pospolite**.

Kraków	Kochanowski	Łazienki
Wisła	Czarniecki	Łysek
Gopło	Wielkanoc	Franuś

10. Napisz 3 zdania, w których **podmiotem** lub **dopowiedzeniem** będzie rzeczownik własny.
- II. Zastosuj w zdaniach następujące rzeczowniki **zbiorowe** i wytłumacz ich znaczenie:

Rodzice, rodzina, rodzeństwo, młodzież, towarzystwo, naród, mieszczaństwo, ludzkość, lud, służba, diatwa, rój, snop, tuzin, kopa, obuwie.

12. a) **Napisz kilka rzeczowników zbiorowych**, według danych określeń:

Stryj i stryjenska, — wuj i wujenka, — pan i pani, — wielu rycerzy, — żołnierze piesi, — żołnierze konni, — wszyscy księża, — mnóstwo ludzi, — wiele owiec, — koni, — świń, — trzydzieści dni, — zbiór książek, — wszystkie rośliny.

b) **Napisz sam kilka rzeczowników zbiorowych.**

13. **Zastosuj w zdaniach następujące rzeczowniki, które oznaczają pojęcia:**

Gościnność, odwaga, cierpliwość, zapal, duma, starość, kłamstwo, chęć, rolnictwo, klęska.

14. **Napisz kilka rzeczowników, oznaczających pojęcia.**

15. **Od następujących rzeczowników utwórz zdrobniałe i pieśczołliwe:**

starzec	dziewczę	obłok
dziad	pachole	plomień
ciotka	sierota	gwiazda

16. **Od następujących rzeczowników utwórz zgrubiałe i pogardliwe:**

dziad	kobieta	człowiek
szlachcic	wilk	szabla
mieszczanin	ptak	szklanka

17. a) **Od następujących rzeczowników pierwotnych utwórz pochodne:**

Bóg	lud	krewny	dzień
duch	rząd	kość	noc
ród	skarb	ryba	żagiel
dziecię	dwór	dom	gaj

Rzeczownikiem **pierwotnym** nazywamy taki, który od innego wyrazu nie pochodzi; — rzeczowniki **pochodne** utworzone są od pierwotnych.

b) **Napisz sam kilka rzeczowników pierwotnych i kilka pochodnych.**

18. Napisz rzeczowniki, mające przeciwne znaczenie.

Przyjaciół	życie	pycha	piękno
władca	jawa	duma	zabawa
twórca	świt	zaufanie	roztargnienie
wolność	zapał	życzliwość	pożytek

19. Napisz rzeczowniki, mające podobne znaczenie.

Świt	kobieta	loch	miłość
zmrok	mąż	smutek	woń
światło	wódz	radość	głos
ogród	więzień	szacunek	twarz
kościół	pracownik	droga	dom

20. Jakie znaczenia mają następujące rzeczowniki wieloznaczne ?

lak	piła	pudło	staw
chróst	granat	kot	klucz
wieprz	moździerz	skoki	łuk
odra	liszka	kosmyk	sokół
suma	róża	pałka	koronka

21. Napisz kilka rzeczowników, mających dwa znaczenia.

22. Wytlumacz pochodzenie następujących rzeczowników złożonych i zastosuj je w zdaniach:

Cudotwórca	krajobraz	lekkomyślność
dziejopis	krajoznawstwo	łatwowierność
kaznodzieja	księgozbiór	bezstronność
białogłowa	wszechświat	starodrzew
półkula	życiorys	wodotrysk
rękopis	stulecie	nicpoń

23. Napisz kilka rzeczowników złożonych i zastosuj je w zdaniach.

Rodzaj i liczba.

24. **Wybierz rzeczowniki rodz. męskiego i rozgatunkuj je według końcówki.**

Pan Kijowski nie daje rozkazów. Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie. Podskarbi Kazimierza Wielkiego, Wierzynek, przyjmował w swoim domu czterech monarchów. Władysław Jagiełło był Litwinem. Pan podkomorzy pierwsze wziął miejsce za stołem. Starosta kazał wezwać gajowego. Czy widziałeś obraz Matejki, bitwę pod Grünwaldem? Antoni i Marceli zaopiekowali się Tadziem. Dziadunio Józia był rządcą w dobrach Sanguszkii.

25. **Napisz po 2 przykłady na rzeczowniki rodz. męskiego, zakończone na: spółgłoskę, a, i, y, o.**

26. **Wybierz rzeczowniki rodz. żeńskiego i rozgatunkuj je według końcówki.**

Grecy oprócz bogów mieli i boginie. Czytam Pieśń o ziemi naszej. Gospodyni hoduje kury, kaczki, gęsi. Wieś leżała nad strugą, co przez łąki płynie. Noc księżycowa perłami rosi, mgła lazuruwa z wód się podnosi. A jakże ją, pani matko, schwytać?

27. **Napisz po 2 przykłady na rzeczowniki rodzaju żeńskiego, zakończone na: a, i, spółgłoskę.**

28. **Wybierz rzeczowniki rodz. nijakiego i rozgatunkuj je według końcówki.**

W południe słońce najbardziej pali. Dojrzało zboże, więc dziatwo, żywo, dalej na żniwo. Lubię ja, lubię wszystkie ptaszęta. Małeńkie pisklęta wyglądały z gniazdka. Zwiedzaliśmy bardzo ciekawe muzeum. Czerstwe zdrowie, serce hojne, sumienie spokojne — to bogactwo moje. Jak ci na imię? Idzie sobie pacholę przez zagony, przez pole. Staś chodzi do gimnazjum.

29. Napisz po 2 przykłady na rzeczowniki rodz. nijakiego, zakończone na: o, e, ę, um.

30. Do następujących rzeczowników męskich dopisz odpowiednie żeńskie:

Ojczym	siostrzeniec	kapłan	Anglik
pasierb	jeniec	grzesznik	Hiszpan
zięć	bratanek	poganin	Włoch
szwagier	opiekun	obywatel	Szwed
stryj, wuj	wychowaniec	niewolnik	Austryjak
przyjaciół	dzieci	męczennik	Greki
sędzia	szlachcic	rzemieślnik	Turek
starosta	monarcha	mieszczanin	Tatar
wojewoda	poeta	wieśniak	Egipcjanin
hetman	rządca	gospodarz	Amerykanin

31. Oznacz rodzaj rzeczowników:

Sierota, kaleka, niemowa, beksa, papla.

Rzeczowniki, które mogą być i rodzaju męskiego i żeńskiego, nazywamy **dwurodzajowymi**.

32. Zastosuj w zdaniach rzeczowniki **dwurodzajowe** z zadania 31.

33. Napisz jeszcze kilka rzeczowników dwurodzajowych.

34. Następujące rzeczowniki napisz w liczbie mnogiej:

Starzec	ksiądz	jagnię	wesołość
mędrzec	księżę	prosię	młodzież
przyjaciół	człowiek	imię	Wisła
chrześcijanin	okręt	strzemię	Kraków
dworzanin	jęczmień	ziele	Polska
włościanin	rok	nasienie	Giewont

Rzeczowniki, oznaczające pojęcia, oraz niektóre imiona własne, **nie mają liczby mnogiej**.

35. Napisz 5 zdań, w których podmiotem będzie rzeczownik, nie mający liczby mnogiej.

36. Zastosuj w zdaniach następujące rzeczowniki, nie mające liczby pojedynczej.

Usta, wrota, sanie, nożyce, skrzypce, imieniny.
Czechy, Włochy, Skierniewice, Karpaty, Bielany.

37. Napisz kilka rzeczowników, nie mających liczby pojedynczej.

Deklinacje.

38. <i>Liczba pojedyncza.</i>	<i>Liczba mnoga.</i>
1. wron—a	wron—y
2. wron—y	wron— —
3. wron(i)e	wron—om
4. wron—ę	wron—y
5. wron—o	wron—y
6. wron—a	wron—ami
7. o wron(i)e	o wron—ach

Widzimy, że odmieniając wyraz przez przypadki, musimy rozróżnić w nim dwie części: 1) nie zmieniającą się **osnowę** i 2) zmieniającą się **końcówkę**.

Osnowa jest tą częścią wyrazu, która przy jego odmianie pozostaje niezmienną, — **końcówka** jest to zakończenie wyrazu, które się zmienia i zależy od przypadku.

39. Oddziel końcówki w następujących wyrazach:

Kot, kota, kotem, koty, kotów; zając, zająca, zające; brzoza, brzozy, brzozę, brzozami; skała, skałą, o skale, na skale; matka, matki, matkę, matko; siostrami, kośćmi, na kwiatach, synowie, hetmani, koszyki, żabo, żabie, serce, o sercu, chłopcy, robota, koń, konie, końmi.

40. Jaką część wspólną mają następujące wyrazy:

syn, synek, synowa, synowiec, synowski; król, królowa, królewna, królewicz, królestwo, królowanie, królewski. Ta część wyrazu, od której tworzymy wyrazy pokrewne, nazywa się **pierwiastkiem**.

41. Podkreśl pierwiastek w następujących wyrazach:

Ród, naród, przyroda, wyrodek, rodzice, urodziny, narodzenie, rodzina, przyrodzenie. Krewny, pokrewieństwo, krew, spokrewnienie, krewki, zakrwawiony, krwawnik. Ręka, ręcznik, zaręczyny, naręcze, rękaw, rękojeseć, ręczny. Brat, bratowa, bratanek, bratni, braterski, braterstwo.

42. Od następujących pierwiastków utwórz wyrazy pochodne:

Droga, myśl, Bóg, ojciec, sąd, pan, koń, ptak.

43. W następujących wyrazach podkreśl część, dodaną do pierwiastka:

Naród, wykręt, odmowa, wypić, rozgrzać, oddech, poznać, wyrwać, wybieg, przesąd.

Część wyrazu, dodana **przed** pierwiastkiem, nazywa się **przedrostkiem**.

44. W następujących wyrazach podkreśl część, dodaną **po** pierwiastku:

Chodnik, stołek, rybak, królewicz, panna, gościnnie, dziennik, górnik, staruszek, rodzina.

Część wyrazu, dodana **po** pierwiastku, nazywa się **przyrostkiem**.

45. Następujące wyrazy rozdziel na części składowe według wzoru:

przekupka, księgarnia, podnózek, przestraszony, pochwalona, nieszczęśliwa, oswoić, rozkazywać, przeskoczyć, nierozważny, wygadany, osiodłać, zarobek, okucie, zdrobniały, podwójny, posłuszeństwo, rozbójnik, podróżny, pożywienie, przechodzić, ochłoda.

o	s	n	o	w	a
na		ucz		ycielk	a
przedrostek		pierwiastek		przyrostek	końcówka

Liczba pojedyncza.

1. M.	jelen	—	dom	—	Tadz(i)	o
2. D.	jelen(i)	a	dom	u	Tadz(i)	a
3. C.	jelen(i)	owi	dom	owi	Tadz(i)	owi
4. B.	jelen(i)	a	dom		Tadz(i)	a
5. W.	jelen(i)	u	dom	u	Tadz(i)	u
6. N.	jelen(i)	em	dom	em	Tadz(i)	em
7. M.	o jelen(i)	u	o dom	u	o Tadz(i)	u

Liczba mnoga.

1. M.	jelen(i)	e	dom	y	Tadz(i)	owie
2. D.	jelen	i	dom	ów	Tadz(i)	ów
3. C.	jelen(i)	om	dom	om	Tadz(i)	om
4. B.	jelen(i)	e	dom	y	Tadz(i)	ów
5. W.	jelen(i)	e	dom	y	Tadz(i)	owie
6. N.	jelen(i)	ami	dom	ami	Tadz(i)	ami
7. M.	o jelen(i)	ach	o dom	ach	o Tadz(i)	ach

49. Według tego wzoru widzimy, że w I-iej deklinacji rzeczowniki mają następujące końcówki:

Liczba pojedyncza.

1. M.	—,	o
2. D.	a	u
3. C.	owi	u
4. B.	II	I
5. W.	e	u
6. N.	em	
7. M.	e	u

Liczba mnoga.

	owie, i, y, e (a)
	ów, y, i
	om
	II, I
	I
	ami (mi)
	ach

50. Podług wzoru z zad. 48 odmieniaj, oddzielając końcówkę:
ojciec, bednarz, pan, zając, dąb, Franio, Kazio.

Uwagi o przypadkach I deklinacji.

Uwaga. Nie należy wymagać od ucznia uczenia się końcówek na pamięć.

51. I przyp. liczby pojedyn. jest **osnową** bez końcówki, tylko zdrobniałe mają końcówkę **o**.
52. I przyp. liczby mnogiej ma 4 końcówki: **owie, i, y, e**; — oprócz tego wyrazy, pochodzące z łacińskiego, mogą mieć końcówkę **a**, np. dokumenta, fundamenta, akta, fakta, choć można też mówić: dokumenty, fundamenty, akty, fakty i t. p.
53. Następujące rzeczowniki, należące do I deklinacji, postaw w liczbie mnogiej:

świadek	biskup	wojownik	malarz
poseł	hetman	rolnik	przyjaciół
wróg	Litwin	wieśniak	nauczyciel
król	Francuz	starzec	włościanin
mąż	sąsiad	mędrzec	chrześcijanin
ojciec	wilk	lew	zając
syn	ptak	żubr	niedźwiedź
zięć	mak	bocian	kamień
stryj	stóg	okręt	pień

Widzimy, iż końcówkę **owie** mogą mieć **tylko rzeczowniki osobowe**, — końcówkę **i** mają tylko te zwierzęce i nieżywotne, które się kończą na **g** lub **k**, gdyż po tych spółgłoskach nie stawiamy **y**, — a zatem końcówki **owie, i** — są **osobowe**.

Rzeczowniki, zakończone na **el** i **erz**, np. marzyciel, właściciel, wierzyciel, nauczyciel, przywłaszczyciel, gnębiel, stolarz, bednarz i t. p., mają zwykle końcówkę **e**.

54. Wzór odmiany rzeczowników, zakończonych na **anin**.

M.	mieszczanin	mieszczan(i) e
D.	mieszczanin a	mieszczan
C.	mieszczanin owi	mieszczan om
B.	mieszczanin a	mieszczan
W.	mieszczanin(i) e	mieszczan(i) e
N.	mieszczanin em	mieszczan ami
M. o	mieszczanin(i) e	o mieszczan ach

Porównaj osnowy liczby pojedynczej i liczby mnogiej, — jaka jest między nimi różnica?

Rzeczowniki, zakończone na **anin**, mają w I przyp. liczby mnogiej **e**, ale tracą z poprzedniej zgłoski **in**, i w liczbie mnogiej mają tym sposobem **inną osnowę**.

55. Niektóre rzeczowniki mają liczbę mnogą nieprawidłowo.

Napisz w I przypadku liczby mnogiej:

brat	rok	jęczmień
człowiek	grunt	(jęczmiona — zboża)
ksiądz	koszt	(jęczmienienie — na oku)
kwadrans		

56. Niektóre rzeczowniki mają w I przyp. liczby mnogiej dwojaką końcówkę i dwa znaczenia:

Organy w kościele, — organa ruchu
grali trzy akty, — na półce leżą akta.

57. II przypadek liczby pojed. ma a lub u, np. sąsiada, gościa, ptaka, kozła (ze zwierzęcych tylko wół — wołu), Prądnika, Ojcowa, Niemna, Paryża; — dębu, stołu, Giewontu, Sanu, Dniepru, Londynu, Rzymu i t. p.

58. Daj 3 przykłady na rzeczowniki w II przyp. liczby pojedynczej, zakończone na a, — i **3** — na u.

59. Niektóre rzeczowniki mają obie końcówki: a i u, a zarazem **2 znaczenia**, np.

od rana do wieczora, — wracamy z wieczoru,
szukano zbiega, — u zbiegu ulic,
babunia nie ma druta do pończochy, — koszyczek z drutu,
krowie brak jednego roga, — doszliśmy do rogu,
ogon muła, — trochę mułu.

Tak samo: cień, zamek, genjusz, bal, lipiec, dąb i t. p.

60. II przypadek liczby mnogiej ma końcówki ów, y, i, — najczęściej **ów**, zwłaszcza po twardych spółgłoskach.

61. III przyp. liczby pojed. ma końcówkę **owi, u**, — częściej **owi**.
III przyp. liczby mnogiej — zawsze: **om**.

62. IV. przyp. liczby pojedynczej i mnogiej.

a) **Rzeczowniki osobowe** w liczbie pojedynczej i mnogiej — **jak II**.

np. II. Niema ojca, gościa, sąsiada, wodza, stolarza.

IV. Widzę ojca, gościa, sąsiada, wodza, stolarza.

To samo napisz w liczbie mnogiej.

b) **Rzeczowniki nieżywotne** w liczbie pojedynczej i mnogiej — **jak I**.

np. I. To jest kamień, dąb, ogród, zamek, nóż.

IV. Widzę kamień, dąb, ogród, zamek, nóż.

To samo napisz w liczbie mnogiej.

c) **Rzeczowniki zwierzęce mają IV prz. w liczb. pojed. jak II, — w liczbie mn. jak I.**

IV prz. liczby pojed. Widzę: psa, kota, konia, zającą, ptaka, węża i t. p.

IV prz. liczby mnogiej: widzę: psy, koty, konie, zające, ptaki, węże i t. p.

Na ten przypadek — zwłaszcza w liczbie mnogiej — największą zwracamy uwagę, bo najczęściej popełniamy błędów, używając w liczbie mnogiej IV-go jak II w rzeczownikach zwierzęcych.

63. **Rzeczowniki zwierzęce postaw w IV przypadku liczby mnogiej** (podług wzoru):

Zabiłem wilka, — zabiłem dwa (3 lub 4) wilki
widzę lisa,
lubię jelenia,
ścigam żubra,
kupię konia,
dostałem psa,

widzę niedźwiedzia,
podziwiam lwa,
oglądam słonia,
widzę dużego bociana,
kupiłem młodego koguta,
chwalę tego żółwia,
złowię wielkiego szczupaka,
zabiję złego komara,
spostrzegam pająka,
złapałem raka.

64. a) **Niektóre rzeczowniki nieżywotne mają IV p. jak II, np. tańczę mazura, walca, oberka, gram w krokietu; są to nazwy tańców, gier, psot (spłatać figla, fiknąć kozła) i t. p.**

b) **Niekiedy rzeczowniki żywotne używają się w IV prz. jak w I, np. iść za męża, sięść na konia, na św. Jana, za pana brata i t. p.**

65. **V p. licz. pojed. ma końcówkę e lub u, np. panie, królu, starcze, wodzu.**

V p. licz. mnogiej zawsze jak I.

66. **VI prz. licz. pojed. — em**

VI przyp. licz. mn. — ami, niekiedy mi, np. gośćmi, końmi.

67. **VII prz. licz. pojed. e lub u np. w bracie, w sąsiedzie, w ojcu, synu, panu.**

VII prz. liczb. mn. — ach, niekiedy dawna forma ech, np. we Włoszech, w Niemczech.

68. **Niektóre nazwy krajów i narodów brzmią w I przyp. licz. mnogiej jednakowo lub podobnie np. Niemcy ludzie, Niemcy kraj, Czechy, Czesi, — lecz w odmianie trzeba je rozróżniać.**

1. Niemcy

2. *Niemców* (ludzi), *Niemiec* (kraju)

3. Niemcom

4. *Niemców* (ludzi), *Niemcy* (kraj)
5. Niemcy!
6. Niemcami
7. w *Niemcach*, (ludziach) w *Niemczech* (kraju).

Czesi, (ludzie)	Czechy (kraj)
<i>Czechów</i>	<i>Czech</i>
Czechom	Czechom
<i>Czechów</i>	<i>Czechy</i>
<i>Czesi!</i>	<i>Czechy!</i>
Czechami	Czechami
o Czechach	o Czechach

69. Odmieniaj w zdaniach podług tych wzorów: Węgrzy, Węgry, Włosi, Włochy, Niemcy (ludzie), Niemcy (kraj).

70. Nieprawidłowo odmieniają się rzeczowniki:

M.	Brat	bracia	ksiądz	księża
D.	brata	braci	księdza	księży
C.	bratu	braciom	księdzu	księżom
B.	brata	braci	księdza	księży
W.	bracie!	bracia!	księżu!	księża!
N.	bratem	braćmi	księdzem	księżmi
M.	o bracie	o braciach	o księdzu	o księżach

71. Materjał do deklinacji:

Kmieć, sąsiad, wódz, pasterz, mędrzec, starzec, poga-
nin, dworzanin, Indjanin, przyjaciel, nauczyciel, marzyciel,
właściciel. Pies, koń, zając, lew, słoń, orzeł, szpak, żółw.
Las, świat, młot, miecz, dzień, deszcz, czas, okręt. Józio,
Władzio, dziadzio, dziadunio.

72. Materjał do rozbioru (logicznego i gramatycznego).

Młody Amerykanin wcześniej przed wieczorem doszedł
do miejsca, gdzie zbudowany był szałas z chróstu, a przy

nim leżał duży stos rąbanego drzewa. Tak gdy wszystkie sposoby ratunku upadły, wśród serdecznych przyjaciół psy zająca zjadły. A czy znasz ty, bracie młody, te pokrewne twoje rody, tych Górali i Litwinów i Żmudź świętą i Rusinów? W Gnieźnie Bolesław Chrobry przyjmował niegdyś cesarza Ottona III; tu miał obszerny, choć drewniany zamek, po którym nie zostało dzisiaj ani śladu. A gdy z wrogów pogromu wrócił Chrobry do domu i do pochwy miecz schował szczerbiony, w nowej Gniezna świątyni biskup królem go czyni, czoło wieńczy mu złotem korony. Najniebezpieczniejszym wrogiem dawnych Słowian byli żelazem zbrojni i okrutni Niemcy. W imię Ojca, w imię Syna wita krzyżem stary chłop przywieziony do stodoły pierwszy z pola żytni snop. Niekażdy zdał sobie sprawę, że wszystkie nasze pokarmy pochodzą ze świata roślin, jedną sól tylko czerpiemy z państwa minerałów. Przeszłego roku w czerwcu skończyłam lat 16, i rodzice pozwolili mi udać się wraz z kolegami na wycieczkę po kraju.

II deklinacja.

73. Do II deklinacji należą wszystkie rzeczowniki rodzaju nijakiego, — kończące się na: o, e lub ę, np. źródło, stado, serce, słońce, żrebię, imię.

Napisz 10 rzeczowników, należących do II deklinacji, na wszystkie trzy zakończenia.

74. Wzór II deklinacji:

Liczba pojedyncza.

M.	miast o	pol e	imię	żrebię
D.	miast a	pol a	imien(i) a	żrebięc(i) a
C.	miast u	pol u	imien(i) u	żrebięc(i) u
B.	miast o	pol e	imię	żrebię

W.	miast	o!	pol	e!	imię!	żrebię!						
N.	miast	em	pol	em	imien(i)	em żrebięc(i)	em					
M.	o	mieśc(i)	e	o	pol	u	o	imien(i)	u	o	żrebięc(i)	u

Liczba mnoga.

M.	miast	a	pol	a	imion	a	żrebięt	a				
D.	miast	—	pól	—	imion	—	żrebiąt	—				
C.	miast	om	pol	om	imion	om	żrebięt	om				
B.	miast	a	pol	a	imion	a	żrebięt	a				
W.	miast	a!	pol	a!	imion	a!	żrebięt	a!				
N.	miast	ami	pol	ami	imion	ami	żrebięt	ami				
M.	o	miast	ach	o	pol	ach	o	imion	ach	o	żrebięt	ach

75. Według tego wzoru tablica końcówek II deklinacji będzie:

Liczba pojedyncza.

Liczba mnoga.

1.	o, e,	ę nie jest końcówką,	a
2.	a	należy do osnowy	—
3.	u		om
4.	I		I
5.	I		I
6.	em		ami
7.	e, u		ach

76. Odmieniaj podług tego wzoru:

Drzewo, morze, ramię, piskłę.

Uwagi o przypadkach.

- 77. Rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone na ę, mają w I przypadku liczby pojedynczej osnowę niezupełną, gdyż brakuje na końcu **t** lub **n**, — które znajdują się w innych przypadkach, w liczbie pojedynczej zmiękczone (patrz wzór 74).**

78. Następujące rzeczowniki zastosuj w zdaniach w I prz. liczby mnogiej.

Nasienie — nasiona, ziele — zioła, źdźbło — źdźbła, niebo — niebios.

79. Rzeczownik „południe” jest wyjątkiem, gdyż w III przyp. liczby pojedynczej ma: południowi (tylko jeden wyraz w rodz. nijakim z końc.: owi).

80. Odmieniaj w zdaniach: dobre dziecko, wesołe pacholę, smutne dziewczę, suche ziele, puste źdźbło, zdrowe nasienie.

81. Do II deklinacji należy męski rzeczownik książę, który był dawniej rodzaju nijakiego; — tu zaliczamy także rzeczowniki, pochodzące z łaciny i zakończone na *um*, które w liczbie pojedynczej nie odmieniają się wcale.

Wyjątek *album*, rodz. męskiego.

Wzór odmiany.

<i>Licz. poj.</i>	<i>Licz. mn.</i>	<i>Licz. poj.</i>	<i>Licz. mn.</i>
M. książę	książęta	gimnazjum	gimnazja
D. księcia	książąt	gimnazjum	gimnazjów
C. księciu	książętom	gimnazjum	gimnazjom
B. księcia	książąt	gimnazjum	gimnazja
W. książę!	książęta!	gimnazjum!	gimnazja!
N. księciem	książętami	gimnazjum	gimnazjami
M. o księciu	o książętach	o gimnazjum	o gimnazjach

82. Odmieniaj w zdaniach: nowe kolegium, bogate muzeum.

83. Materiał do deklinacji:

Źródło, czołno, wiosło, gniazdo, miasto, dziecko, narzędzie (narzędzi II p. l. mn.), wzgórze, słońce, serce, wesele, zmartwienie, ptasze, piskłe, chłopię, ciele, kurczę, ramię, plemię, strzemie, jagnię, kocię, imię.

84. Materiał do rozbioru (logicznego i gramatycznego).

Gród, który na tej ziemi stanie, smukłemi baszty w niebo strzeli, lechickie plemię uweseli, a będzie Gniezna mieć nazwanie. Z tamtej strony jeziora było rozległe pastwisko, gdzie co rano pacholeta wypędzały klacze ze źrebkami na paszę. Bydło pasano tylko na podlesiu, a w jesieni na świeżych rżyskach. Dzieci podniosły pisklę, które widocznie wypadło z gniazda, opatrzyły mu nóżki i skrzydełka, umieściły na posłaniu z ziół pachnących i znosiły mu do jedzenia ziarnka zboża, nasiona roślin, przeróżne owady, ale biedne stworzonko piszczało wciąż żałośnie. Czerstwe zdrowie, serce hojne, sumienie spokojne, myśl niewinna, pieśń rodzinna, co przy pracy słodzi znoje, to bogactwo moje! Nie potrzebowałem siodła ani strzemion, wystarczał mi zupełnie grzbiet koński i grzywa.

III deklinacja.

85. Do III deklinacji należą:

a) rzeczowniki rodz. żeńskiego na:	a, i, np. siostra, pani.			
b) w liczbie pojedynczej:	<table border="0"> <tr> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 10px;">rzeczowniki rodz. męskiego na</td> </tr> <tr> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 10px;">a, np. drużba, poeta;</td> </tr> <tr> <td style="border-left: 1px solid black; padding-left: 10px;">nazwiska na: a, o, np. Zawisza, Kościuszko.</td> </tr> </table>	rzeczowniki rodz. męskiego na	a, np. drużba, poeta;	nazwiska na: a, o, np. Zawisza, Kościuszko.
rzeczowniki rodz. męskiego na				
a, np. drużba, poeta;				
nazwiska na: a, o, np. Zawisza, Kościuszko.				

86. Napisz po 3 przykłady na rzeczowniki, należące do III deklinacji, żeńskie, męskie i nazwiska.

87. Wzór III deklinacji:

Liczba pojedyncza.

M.	żon a	lilj a	ziem(i) a	gospodyn i
D.	żon y	lilj i	ziem i	gospodyn i
C.	żon(i) e	lilj i	ziem i	gospodyn i

B.	żon	ę	lilj	ę	ziem(i)	ę	gospodyn(i)	ę				
W.	żon	o!	lilj	o!	ziem(i)	o!	gospodyn	i!				
N.	żon	ą	lilj	ą	ziem(i)	ą	gospodyn(i)	ą				
M.	o	żon(i)	e	o	lilj	i	o	ziem	i	o	gospodyn	i

Liczba mnoga.

M.	żon	y	lilj	e	ziem(i)	e	gospodyn(i)	e				
D.	żon	—	lilj	i	ziem	—	gospodyń	—				
C.	żon	om	lilj	om	ziem(i)	om	gospodyn(i)	om				
B.	żon	y	lilj	e	ziem(i)	e	gospodyn(i)	e				
W.	żon	y!	lilj	e!	ziem(i)	e!	gospodyn(i)	e!				
N.	żon	ami	lilj	ami	ziem(i)	ami	gospodyn(i)	ami				
M.	o	żon	ach	o	lilj	ach	o	ziem(i)	ach	o	gospodyn(i)	ach

Liczba pojedyncza.

M.	poet	a	Zawisz	a	Rębał	o
D.	poet	y	Zawisz	y	Rębał	y
C.	poec(i)	e	Zawisz	y	Rębał	e
B.	poet	ę	Zawisz	ę	Rębał	ę
W.	poet	o!	Zawisz	o!	Rębał	o!
N.	poet	ą	Zawisz	ą	Rębał	ą
M.	o poec(i)	e	o Zawisz	y	o Rębał	e

Liczba mnoga.

M.	poec	i	Zawisz	owie	Rębał	owie
D.	poet	ów	Zawisz	ów	Rębał	ów
C.	poet	om	Zawisz	om	Rębał	om
B.	poet	ów	Zawisz	ów	Rębał	ów
W.	poec	i!	Zawisz	owie!	Rębał	owie!
N.	poet	ami	Zawisz	ami	Rębał	ami
M.	o poet	ach	o Zawisz	ach	o Rębał	ach

Widzimy zatem, iż wszystkie rzeczowniki rodzaju męskiego w liczbie mnogiej należą do I deklinacji.

88. Podług tego wzoru możemy ułożyć następującą tablicę końcówek III deklinacji:

Liczba pojedyncza.

1.	a, i, o
2.	y, i
3.	e, y, i
4.	ę
5.	o, i
6.	ą
7.	e, y, i

Liczba mnoga.

y, i, e
— — —
om
l
l
ami
ach

89. Odmieniaj podług tego wzoru: wdowa, konwalja, bogini, Kmi-ta, Moniuszko.

Uwagi o przypadkach III deklinacji.

90. II prz. licz. mnogiej jest osnową, ale rzeczowniki, których osnowa kończy się na j, przyjmują końcówkę i.

Postaw w II przyp. licz. mnogiej.

Matka	pani	konwalja
stajnia	gospodyni	pensja
mgła	bogini	nadzieja
ćma	mistrzynie	szyja
łza	ksieni	żmija

91. IV prz. licz. pojed. kończy się zawsze na ę, oprócz jednego wyrazu: pani — panią.

Postaw w IV prz. licz. pojed.

kobieta	koza	gospodyni	lilja	starosta
sierota	jaskółka	bogini	konwalja	zastępca
wnuczka	poczwarka	mistrzynie	pretensja	Sanguszko
sąsiadka	liszka	dozorczyne	pensja	Zagłoba

92. Zastosuj w zdaniach w IV prz. licz. poj.

Smaczna malina, dobra gospodyni, młoda pani, śliczna lewkonja, panna Walerja, Tadeusz Kościuszko, pan Zaręba.

93. V prz. licz. poj. kończy się na o, ale niektóre wyrazy zdrobniałe, z miękką spółgłoską przed końcówką, zamiast o mają u, np. Maniu, Elu.

Napisz w V prz. licz. pojed.

Janka	niańka	Jania	niania
Franka	ciotka	Francia	ciotunia
Stefka	matka	Stefcia	mamunia

94. Napisz w IV i VI prz. licz. pojed.

	IV	VI		IV	VI
Córka	córkę	córką	wojewoda	—	—
druchna	—	—	winowajca	—	—
wrona	—	—	zdrajca	—	—
historja	—	—	Fredro	—	—
menażerja	—	—	Zaręba	—	—

95. Materiał do deklinacji:

Pani, panna, przyjaciółka, koleżanka, łania, sarna, jodła, brzoza, piosnka, bajka, bogini, mistrzyni, historja, pensja, Zofja, Marja, Ordega, Wydzga, Fredro, Jagiełło.

96. Materiał do rozbioru (logicznego i gramatycznego).

Ostro wyszedłem na środek klasy i z wielką pewnością zawiadomiłem nauczyciela, że do czwartej deklinacji należą wszystkie rzeczowniki rodzaju żeńskiego, np. *die Frau* — pani. Ale na tem skończyła się moja wiedza. Po szerokiem polu modra Wisła płynie, pochylone chaty drze-
mią na dolinie, nad wodą zgarbiony stary dąb żyłasty, kędy bielą płótna wesole niewiasty. Pan Zagłoba nie odzna-

czał się wielką odwagą, ale któż mógł dorównać mu w dowcipie? Czuje, że we mnie mężnych krew Horeszków płynie, wiem, co winienem sławie mojej i rodzinie. Panie Rębajło, rzekł ksiądz, już mię nie zatrwożą gniewy ludzkie, bom jest już pod ręką Bożą. Wszyscy Soplicowie są — jak wiadomo — krzepcy, otyli i silni, do żołnierki jedyni, w naukach mniej pilni. Nadludzka siła pana Podbipięty zdawała się wzrastać z każdą chwilą, ale na widok łuków i strzał, które zwrócono ku niemu, poznał, że zbliża się godzina śmierci, i rozpoczął litanję do Najświętszej Panny.

IV Deklinacja.

97. Do IV deklinacji należą rzeczowniki rodzaju żeńskiego, zakończone na spółgłoskę, np. noc, twarz.

98. Napisz 10 rzeczowników, należących do IV deklinacji.

99. Wzór IV deklinacji:

Liczba pojedyncza.

M.	myśl —	mysz —	noc —
D.	myśl i	mysz y	noc y
C.	myśl i	mysz y	noc y
B.	myśl	mysz —	noc —
W.	myśl i!	mysz y!	noc y!
N.	myśl ą	mysz ą	noc ą
M.	o myśl i	o mysz y	o noc y

Liczba mnoga.

M.	myśl i	mysz y	noc e
D.	myśl i	mysz y	noc y
C.	myśl om	mysz om	noc om
B.	myśl i	mysz y	noc e
W.	myśl i!	mysz y!	noc e!
N.	myśl ami	mysz ami	noc ami
M.	o myśl ach	o mysz ach	o noc ach

100. Tablica końcówek IV deklinacji podług tego wzoru jest następująca:

Liczba pojedyncza.

1. — — —
2. i — y
3. i — y
4. I
5. i — y
6. ą
7. i — y

Liczba mnoga.

- i — y — e
i — y
om
I
I
ami
ach

101. Odmieniaj podług tego wzoru:

Wesoła pieśń, ciekawa powieść, rybacka łódź, zielona gałąź, kwitnąca jabłoń.

Uwagi o przypadkach IV deklinacji.

102. V przypadek licz. pojed. kończy się zawsze na i lub y.

Postaw w V przypadku liczby pojed.

przerwana sieć	wierna straż	ciemna noc
silna pięść	piękna młodość	stara baśń
wysoka postać	smutna starość	groźna wieść

103. I przyp. licz. mnog. ma: i, y lub e.

Następujące rzeczowniki postaw w I przyp. licz. mnog. dodając i, y lub e.

i, y	e
powieść	baśń
przepaść	twarz
postać	skroń
zapowiedź	dłoń
włość	słodycz
pięść	gorycz
rzecz	chorągiew

104. VI przyp. licz. mnogiej w tej i poprzednich deklinacjach ma niekiedy **mi**, zamiast **ami**.

Następujące rzeczowniki postaw w VI przyp. liczby mnogiej.

Ksiądz	przyjaciół	dziecko
brat	koń	kość
gość	liść	dłoń
człowiek	pieniądz	nić

105. **Materiał do deklinacji:**

Pieśń, baśń, noc, twarz, mysz, straż, młodzież, krew, brew, kość, postać, wieść, jesień, broń, dłoń, jabłoń, przepaść.

106. Dawniej w języku polskim, oprócz liczby pojedynczej i mnogiej, była **liczba podwójna**, dla oznaczenia dwóch rzeczy. Dziś używamy jej tylko w niektórych przypadkach rzeczowników: **oko**, **ucho**, **ręka**. Następująca odmiana pokaże nam, w których przypadkach zachowały liczbę podwójną.

<i>Liczba pojedyncza.</i>			<i>Liczba podwójna.</i>		<i>Liczba mnoga.</i>	
1.	oko	ucho	oczy	uszy	oka	ucha
2.	oka	ucha	ocz	uszu	—	—
3.	oku	uchu	—	—	oczom	uszmom
4.	oko	ucho	oczy	uszy	oka	ucha
5.	oko!	ucho!	oczy!	uszy!	oka!	ucha!
6.	okiem	uchem	ocz	uszy	oczami	uszami
7.	o oku	o uchu	—	—	o oczach	o uszach

<i>Liczba pojedyncza.</i>		<i>Liczba podwójna.</i>	<i>Liczba mnoga.</i>
1.	ręka	ręce	—
2.	ręki	—	rąk
3.	ręce	—	rękom
4.	rękę	ręce	—
5.	ręko!	ręce!	—
7.	ręką	rękoma	rękami
7.	w ręce	w ręku	w rękach

107. Zastosuj w zdaniach liczbę mnogą i podwójną.

Rękoma, rękami, uszyna, uszami, oczyma, oczami,
w ręce, w rękę, w rękach.

108. Materjał do rozbioru.

Na jabłoniach liścia widać nie było poza czerwonością owocu, po zielonych trawach bielily się płótna, a przed chatami na gałęziach i płotach schła farbowana wełna. Pod kądzielą nachylona Przenajświętsza siadła Prządka, Jezus igrał u wrzeciona, a zły pająk patrzył z kątką. I tajemną zawiść żywił, że tak cudnie Marja przedzie, i Najświętszej się sprzeciwił, że prząść od niej cienie będzie. Chłopak mimo uszu puścił życzliwą przestrogę, pilno mu było w świat, co wabi młodość obietnicą szczęścia. Osłonił ziemię ciemnym płaszczem, nocy litościwa, niechaj zaśnie i do jutra cicho odpoczywa. Pókiż wieść będziem życie tułaczę w ciągłych bojaźniach i trwogach, mamyż się wiecznie budzić o świetle i zawsze czuwać na nogach? W pułapce była mysz niezwykła: biała jak mleko, z czerwonymi oczyma, które błyszczały jak rubiny. Przysłowie mówi: lepszy wróbel w rękę, niż cietrzew na sęku. Zawsze mię ta myśl ożywia: ma świat korzystać ze mnie; jak to serce uszczęśliwia, jakże to przyjemnie! O jesieni bogata, nie odbieraj nam lata, ono jeszcze dogrzewa, a ty złocisz już drzewa. Bigos już gotów. Strzelcy z trzykrotnym wiwatem, zbrojni łyżkami, biegną i bodą naczynie, miedź grzmi, dym bucha, bigos jak kamfora ginie. Zniknął, uleciał, tylko w czeluściach saganów wre para, jak w kraterze zagasłych wulkanów.

109. Streszczenie wiadomości o rzeczowniku:

a) Rzeczownik w zdaniu może być podmiotem, orzeczeniem, dopełnieniem, okolicznością, określeniem, dopowiedzeniem i wołaczem.

b) Rozróżniamy rzeczowniki: osobowe, zwierzęce, nieżywotne; — własne, pospolite, zbiorowe, pojęciowe, (umysłowe); pierwotne, pochodne, zdrobniałe, zgrubiałe, złożone.

c) Rozróżniamy w rzeczowniku trzy rodzaje:

męski (końcówki: spółgłoska, **a, o, y, i**).

żeński (**a, i**, spółgłoska)

nijaki (**o, e, ę, um**)

rzeczowniki dwurodzajowe.

d) Rzeczowniki odmieniają się przez liczby:

liczba pojedyncza oznacza jeden przedmiot

liczba mnoga oznacza wiele przedmiotów.

Zachowana w 3 rzeczownikach liczba podwójna oznacza tylko dwa przedmioty.

Rzeczowniki pojęciowe (umysłowe) i niektóre własne nie mają liczby mnogiej.

Są rzeczowniki, które nie mają liczby pojedynczej.

e) Rzeczowniki odmieniają się przez przypadki (deklinacja).

Przy deklinacji rozróżniamy w rzeczownikach: osnowę i końcówkę. Osnowa rzeczownika nie zmienia się przy deklinacji. Końcówka zmienia się i zależy od przypadku.

Część wyrazu, od której tworzymy wyrazy pokrewne, nazywamy pierwiastkiem. Przed pierwiastkiem dodajemy przedrostki, — po pierwiastku — przyrostki.

Ze względu na różnice końcówek w odmianie, dzielimy rzeczowniki na 4 deklinacje:

Do I dekl. należą rzeczowniki rodz. męskiego, zakończone na spółgłoskę, i zdrobniałe męskie na **o**.

Do II dekl. należą rzeczowniki rodzaju nijakiego, zakończone na: **o, e, ę**.

Do III dekl. należą rzeczowniki rodz. żeńskiego, zakończone na: **a, i**, a w liczbie pojedynczej i męskie, zakończone na **a**, oraz nazwiska na **o**.

Do IV dekl. należą rzeczowniki rodzaju żeńskiego, zakończone na spółgłoskę.

Zaimek.

- II0. Wybierz zaimki osobowe, oznacz ich rodzaj, liczbę i przypadek. Powiedz, czem są w zdaniu.

A czy znasz ty, bracie młody, te pokrewne twoje rody? Ja zazdroszczę kosiarzom ich zabawy: oni sobie tak leciuchno tną kosami! Rzekła rybom: wy nie wiecie, a tu o was idzie przecie. I słowiczek z piosenką do nas się z gaiku odzywa! Uciekła mi przepióreczka w proso, a ja za nią, nieboraczek, bosso. Schwytażę ją, mój syneczku, schwytaj, tylko się jej pióreczek nie tykaj. On źle poradził, on deszcz sprowadził! Gołębie kochały stary gołębnik, bo tam je karmiły matki, tam im się rodziły dziatki.

Postaw w I-ym przypadku wszystkie zaimki osobowe.

- III. Zaimki osobowe: ja, ty, my, wy, zastosuj w zdaniach jako podmiot i jako dopełnienie.
- II2. Zaimki osobowe: on, ona, ono, oni, one, zastosuj w zdaniach jako podmiot i jako dopełnienie.
- II3. Przepisz odmianę zaimków osobowych:

<i>Liczba pojedyncza.</i>		<i>Liczba mnoga.</i>	
M. ja	ty	my	wy
D. mnie, mię	ciebie, cię	nas	was
C. mnie, mi	tobie, ci	nam	wam
B. mnie, mię	ciebie, cię	nas	was
W. —	ty!	—	wy!
N. mną	tobą	nami	wami
M. o mnie	o tobie	o nas	o was

Liczba pojedyncza.

M. on	ona	ono
D. jego, niego, go	jej, niej	jego, niego, go
C. jemu, niemu, mu	jej, niej	jemu, niemu, mu
B. jego, niego, go	ją, nią	je, nie
W. —	—	—
N. nim	nią	niem, (nim)
M. o nim	o niej	o niem, (nim)

Liczba mnoga.

M. oni, one	one	one
D. ich, nich	ich, nich	ich, nich
C. im, nim	im, nim	im, nim
B. ich, nich, je, nie	je, nie	je, nie
W. —	—	—
N. nimi (niemi)	niemi	niemi
M. o nich	o nich	o nich

Uwagi o przypadkach.

II4. Zaimek pierwszej osoby: ja niema 5-go przyp. ani w liczbie pojedynczej, ani w mnogiej.

II5: Zaimki osobowe w 2-im, 3-im i 4-ym przypadku mają po trzy formy:

a) forma **ciebie, tobie, jego, jemu**, używa się wtedy, jeżeli **ten** wyraz w zdaniu ma najważniejsze znaczenie, np. **jemu** powiem, nie **tobie**, — **ciebie** wołam, nie **jego**, — **mnie** się to należy.

b) forma skrócona **mię, cię, mi, ci, go** używa się zawsze, gdy zaimek **ten** niema w zdaniu najważniejsze-

go znaczenia, np. powiem ci, dałaś mi, znam go, proszę cię.

c) forma **niego, nie** (z dodaniem na początku litery **n**) używa się wtedy, jeżeli przed zaimkiem jest przyimek, np. idę do niej, zbliżam się ku niemu, dostałam od niego, patrzę na nie.

116. Zastosuj w zdaniach jako dopełnienie zaimki osobowe: ciebie, cię, mnie, mię, tobie, ci, mnie, mi, jego, go, jemu, mu.

117. Zaimek one używa się w I przyp. licz. mn. rodzaju męskiego dla oznaczenia rzeczowników zwierzęcych lub nieżywotnych, np. Lisy tu były, one zagryzły kurczęta. Kamienie spadały z gór, one zasypały strumień.

Zastosuj w zdaniach zaimek one w I przypadku licz. mn. we wszystkich trzech rodzajach.

118. Zaimek je używa się:

w 4 przyp. liczby **mnogiej** rzeczowników **męskich zwierzęcych i nieżywotnych**, np. biegły konie, widziałem **je**, leżały kamienie, widziałem **je**.

w 4 przyp. liczby **mnogiej** rzeczowników rodzaju **żeń- skiego**, np. idą kobiety, widzę **je**.

w 4 przyp. liczby **pojedynczej i mnogiej** rzeczowników rodz. **nijakiego**, np. biegło dziecko, widziałem **je**, biegły dzieci, widziałem **je**, leżało jabłko, podniosłem **je**, leżały jabłka, podniosłem **je**.

119. Zastosuj w zdaniach zaimek je: — w zwierzęcych i nieżywotnych rzeczownikach rodz. męskiego, — w rzeczownikach rodz. żeńskiego, — i w liczbie pojed. i mnog. rzeczowników rodzaju **nijakiego**.

120. a) Zaimki, oznaczające posiadanie czyli dzierżenie czegoś, nazywamy **dzierżawczymi**; te są: — mój, a, e, twój, a, e, swój, a, e, nasz, a, e, wasz, a, e. Zaimki osobowe: jej, jego, ich — mogą mieć także znaczenie dzierżawczych.

b) Zaimki, oznaczające wskazywanie na jakiś przedmiot, nazywamy **wskazującymi**; te są: ten, ta, to, tamten, a, o, ów, a, o, taki, a, e.

121. Wybierz zaimki; rozgatunkuj je na dzierżawcze i wskazujące; — oznacz rodzaj, liczbę i przypadek każdego; — oznacz, czem są w zdaniu.

Boże, z rąk twoich żyjemy, choć naszymi pracujemy. Ów się żali, ten spoczywa, tamten płacze, a ta śpiewa. I mnie smutno na niebiosach, gdy o waszym myślę świecie. To nam, skrzypku, graj: niema, jak nasz kraj. Oj, nikogo ja nie wołam, bo me małe dziatki nawet głosu nie poznają swej rodzonej matki. Alboż nie śliczne te wioski liczne, ten kraj kochany? Jam przyjaciel twój najszczerzy. W tamtej stronie, za lasami, za tym gór łańcuchem. Cudze chwalicie, swego nie znacie. Ta pamięta lepiej, czyja dłuższa nić. To pióro jest moje, a ołówek twój. To wszystko jest wasze.

122. Wzór odmiany zaimków dzierżawczych.

Liczba pojedyncza.

1. mój	moja	moje
2. mojego, mego	mojej	mojego, mego
3. mojemu, memu	mojej	mojemu, memu
4. II, I	moją	moje
5. I	I	I
6. moim, mym	moją	mojem, mem (im, ym)
7. o moim, mym	o mojej	o mojem, mem (im, ym)

Liczba mnoga.

1. moi, moje, moje
2. moich
3. moim
4. II, I
5. I
6. moimi, mymi, mojemu, memi
7. o moich, mych

123. W I przyp. liczby mnogiej forma: moi, twoi, nasi, wasi — służy tylko dla rzeczowników **osobowych rodzaju męskiego**, — dla innych, wszystkich trzech rodzajów: moje, wasze.

124. 4 przyp. liczby pojedynczej i mnogiej zależy od rzeczownika.

125. Zaimki: twój, wasz, swój nie mają V przyp.

126. Odmieniaj podług wzoru w zadaniu 122.

Twój koń, twoja szabla, nasza praca, nasze pole, wasz sąsiad, wasza zabawa, swój los.

127. Zastosuj w zdaniach w I i 4 przyp. liczby pojedynczej i mnog.:

Mój wuj, mój pies, mój czas; — wasz przyjaciel, wasz kot, wasz dom; — nasz wódz, nasz wróbel.

128. Wzór odmiany zaimków wskazujących.

<i>Liczba pojedyncza.</i>				<i>Liczba mnoga.</i>		
1.	ten	ta	to	ci, te	te	te
2.	tego	tej	tego		tych	
3.	temu	tej	temu		tym	
4.	II, I	tę	to	II, I	te	
5.	—	—	—	—	—	—
6.	tym	tą	tem (ym)	tymi (temi)	temi	
7.	o tym	o tej	o tem (ym)		o tych	

129. W 4 przyp. liczby pojedynczej zaimki **ta, tamta** mają końcówkę **ę** — **tę, tamtę** (wszystkie inne **ą**).
130. W 1 przyp. liczby mnogiej zaimek **ci** odnosi się tylko do rzeczowników **osobowych** **rodz. męskiego**, wszystkie inne mają **te**.
131. W 5 przyp. zaimki wskazujące nie używają się ani w liczbie pojedynczej, ani w mnogiej.
132. **Odmieniaj**: ten brat, ten lis, ta koleżanka, to wiosło, tamten chłopiec, tamto jezioro, ów rok, taka wioska, takie czółno.
133. **Zastosuj w zdaniach w 4 i 6 przyp. liczby pojedynczej**.
Ta wiewiórka, ta dziewczynka, ta jodła, ta skała, ta siostra, ta nauczycielka, ta sarna, ta gęś, ta gałązka, ta książka.
134. **Zastosuj w 6 przyp. liczby pojedynczej i mnogiej**:
Ten wiórek, ta drzazga, to źdźbło, ten pień, ta gałąź, to próchno, ten uczeń, ta uczennica, to dziecko.
135. **Zaimki**: ten, mój, nasz, ów — **zastosuj w zdaniach jako podmiot, orzeczenie, dopełnienie i określenie**.
136. **Zaimki**: kto, co, który, jaki, czyj — **jeżeli zastępują rzeczownik, nazywają się **względne****, np. wiem, **kto** tu był; — **cap** myszkę, **co** śmiała się z kotka; — słońce, **które** ogrzewa ziemię i t. p.
Jeżeli zaimki: kto, co, który, jaki, czyj **wyrażają pytanie, to nazywają się **pytającymi****, np. **kto** tu był? **co** to jest? **która** godzina? i t. p.
137. **Wybierz zaimki pytające i względne, powiedz, jakim każdy z nich jest,—rodzaj, liczba i przypadek;—czem jest w zdaniu**.
Kto tam zgadnie, gdzie osiedziesz, jaką wodą w świat popłyniesz, w której stronie walczyć będziesz i od czyjej

broni zginiesz. Kochasz ty dom, ten stary dach, co prawi baśń o starych dniach? Skoro która wypływała, kamieniem w łeb dostawała. Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary? Czemu mi smutno? A człowiek, który bez miary obsypany Twemi dary, coś go stworzył i ocalił, a czemużby Cię nie chwalił? Kto z was widział zorzę północną? Co to? Czyja to robota? O, poznaję pana kota! Mała chatka przy dolinie, w której strumyk płynie. Babunia mądra, wszystko wie, co było i co będzie. Jaki pan, taki kram. Jaka szkoda, że deszcz pada. Jakiż to rycerz, piękny i młody? Krakowiaczek ci ja, któż nie przyzna tego? Jakież zamiary zuchwałe?

138. Wzór odmiany zaimków względnych i pytających.

<i>Liczba pojedyncza.</i>				<i>Liczba mnoga.</i>
1.	który	która	które	którzy, które
2.	którego	której	którego	których
3.	któremu	której	któremu	którym
4.	II, I	którą	które	II, I
5.	—	—	—	—
6.	którym	którą	którem(ym)	którymi, któremi
7.	o którym	o której	o którym(ym)	o których.

139. W I przyp. liczby mnogiej **którzy** używa się tylko dla rzeczowników **męskich osobowych**, dla wszystkich innych: **które**.

140. Odmieniaj podług tego wzoru:

Jaki las, jaka łąka, jakie morze, czyj statek, czyja łódź, czyje narzędzie.

141. Zaimek względny **który** stawia się zawsze zaraz po rzeczowniku, do którego się odnosi, gdyż inaczej zdanie jest niezrozumiałe.

Postaw zaimek: który na właściwym miejscu, zmień odpowiednio zdanie.

Mysz uciekła do nory, którą kot chciał złapać.

Dostałam lalkę i książkę, którą ciocia ubrała po krakowsku.

Dziewczynka znalazła parasolkę, która pasie gęsi.

Pies znalazł się u Władzia, który zginął wczoraj.

Topola rosła przy drodze, na której bocian założył gniazdo.

142. Zastosuj w zdaniach zaimki: kto, co, który, jaki, czyj — jako pytające i jako względne.

143. Wszystkie inne zaimki, nie oznaczające dokładnie osoby lub rzeczy, nazywamy **nieokreślnymi**, np. Ktoś tu był. Nikt o tem nie wie. **Wszyscy** czekają.

144. Wybierz zaimki **nieokreślne**, — oznacz ich rodzaj, liczbę i przypadek; — oznacz, czem są w zdaniu.

Wybierz zaimek **zwrotny**: **się** i oznacz, w którym jest przypadku.

Wędrowało sobie słonko. To uparte jakieś lichy! śpijże sobie sam! Wszystkie nasze dzienne sprawy. Ja niktogo się nie boję! Pewien kmiotek w zimnej porze, rąbiąc na coś drzewo w borze. Każdy czeka od panienki: ziarna, kwiatka lub piosenki. Ma dla wszystkich serce złote. Ktoś mię wzywa, ktoś mię woła, ktoś się skarży w lesie. Nie wybiorę żadnego, nie chcę nic! Ktokolwiek będziesz w nowogródzkiej stronie. Gołąbki same do ust nie płyną. Co bądź się stanie, nie zawrócę z drogi. Skoro sanna się uścieli, każdy się przejechać rad. Oj, niejedna tam sierota na tem zimnie drży. Nie mów tyle o sobie.

145. Wzór odmiany zaimków nieokreślonych i zwrotnego.

M.	—	ktoś	nikt	cokolwiek
D.	siebie	kogoś	nikogo	czegokolwiek
C.	sobie	komuś	nikomu	czemukolwiek
B.	się	kogoś	nikogo	cokolwiek
W.	—	—	—	—
N.	sobą	kimś	nikim	czemkolwiek
M.	o sobie	o kimś	o nikim	o czemkolwiek

146. Odmieniaj podług tego wzoru: nic, coś, ktobądź.**147. Zaimki: wszystek, każdy, żaden, sam — odmieniają się jak przymiotniki.****148. 5-go przyp. zaimki nieokreślne nie mają.****149. Zaimki: coś, ktoś, nikt, nic, wszyscy — zastosuj w zdaniach jako podmiot i jako dopełnienie.****150. Materiał do rozbioru:**

Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary,
 Czego za dobrodziejstwa, którym niemasz miary?
 Kościół Cię nie ogarnie, wszędy pełno Ciebie,
 I w otchłani, i w morzu, na ziemi, na niebie.

Złota też, wiem, nie pragniesz, bo to wszystko Twoje,
 Cokolwiek na tej ziemi człowiek mieni swoje;
 Wdzięcznem Cię tedy sercem, Panie, wyznawamy,
 Bo nad nie przystojniejszej ofiary nie mamy.

Tyś Pan wszystkiego świata, Tyś niebo zbudował
 I złotemi gwiazdami ślicznieś uhaftował,
 Tyś fundament założył nieobeszłej ziemi
 I przykryłeś jej nagość zioły rozlicznemi.

151. Streszczenie wiadomości o zaimku.

a) Zaimek w zdaniu może być podmiotem, orzeczeniem, dopełnieniem, określeniem i wołaczem.

b) Rozróżniamy zaimki:

osobowe: ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni, one.

zwrotny: się.

dzierżawcze: mój, twój, swój, nasz, wasz.

wskazujące: ten, tamten, ów, taki.

względne: kto, co, który, jaki, czyj.

pytające: kto? co? który? jaki? czyj?

nieokreślne: ktoś, coś, nikt, nic, wszyscy, każdy, żaden, ktośkolwiek, coby, sam i t. p.

c) Zaimki osobowe ja, ty — odmieniają się przez liczby i przypadki; on — przez rodzaje, liczby i przypadki (jak przymiotniki).

Zaimki wskazujące i dzierżawcze przez rodzaje, liczby i przypadki (jak przymiotniki).

Zwrotny — ma tylko pięć przypadków liczb. poj.

Względne i pytające: kto, co — tylko przez przypadki; który, jaki, czyj — przez rodzaje liczby i przypadki (jak przymiotniki).

Nieokreślne: ktoś, coś, nikt, nic, ktoby, cokolwiek — tylko przez przypadki, wszystkie inne — jak przymiotniki.

d) Zaimki względne: który, jaki — stawiać należy zaraz po rzeczowniku, do którego się odnoszą.

Przymiotnik.

152. Czem jest przymiotnik w zdaniu? — Rozbiór logiczny i gramatyczny.

Po gwiazdnej nocy fale Warty witały cichym szeptem słońce, co wstało wielkie, gorejące, i na polisty kraj otwarty, w koronie lasów, rzek błękitcie, stało królewską łaską życie. Oj, śliczna to ziemia, to nasze Mazowsze, i czystsza tam woda i powietrze zdrowsze, i sosny roślejsze, i dziewczki kraśniejsze, i ludzie mocniejsi i niebo jaśniejsze. Gdzie mi pokażecie taką chatę lichą, taki bór szumiący, taką łąkę cichą? Oj, Mazur ja, Mazur, pomiędzy obcemi zmaruję ja młodość na nieswojej ziemi. Syty głodnemu

nie wierzy. Nie pogardzaj ubogimi, gdy jesteś bogaty, bo nie czynią nas wielkimi klejnoty i szaty. Paweł spokojny, nie wadził nikomu, Gaweł najdziwsze wymyślał swawole. Zdrowy o swem szczęściu nie wie, chory próżno go żałuje. Zdrowa dusza najczęściej mieszka w zdrowym ciele.

153. *a*) Napisz 2 zdania, w których przymiotnik będzie podmiotem, i 2 — w których będzie orzeczeniem.

b) Napisz 2 zdania, w których przymiotnik będzie określeniem, i 2 — dopełnieniem.

154. Stopniuj przymiotniki:

Uczciwy	wesoły	słodki	rozległy	wielki (duży)
gorący	trwały	rzadki	wysmukły	mały
świeży	czerwony	miękki	potulny	dobry
dziki	wązki	lekki	chytry	zły

155. Napisz po 2 przymiotniki, stopniujące się:
 przez dodanie *sz* przed końcówką rodzajową,
 przez dodanie *ejsz* „ „ „
 ze zmiękczeniem spółgłoski
 z opuszczeniem *k* (*ok*, *ek*),
 stopniujące się nieprawidłowo.

156. Stopniuj przymiotniki:

drewniany	głuchy	niemiecki
wiejski	bosy	szarawy

157. Napisz po 3 przymiotniki, które się nie stopniują:
 utworzone od rzeczowników,
 oznaczające stan lub własność (człowieka),
 „ narodowość,
 „ barwę.

158. Od następujących rzeczowników utwórz po 2 przymiotniki, — do każdego dodaj rzeczownik.

np. Dziecko — dziecinny uśmiech (podobny do uśmiechu dziecka), dziecięcy świat (do dziecka należący).

Las — leśny kwiat (z lasu), lesisty kraj (mający dużo lasów).

Jedwab	kwiat	kamień	góra
złoto	róża	piasek	deszcz
srebro	woda	drzewo	wiek
szkło	ogień	wełna	ziemia

159. Zastosuj w zdaniach przymiotniki:

ojcowski	bratni	krewny	ludny
ojczysty	braterski	krwawy	ludzki
macierzyński	dziecięcy	krwisty	ludowy
macierzysty	dziecinny	krewki	odludny

160. a) Od następujących przymiotników utwórz rzeczowniki:

stary	wielki	nizki	daleki
młody	prosty	równy	blizki
dobry	cichy	wysoki	lekki
zły	krzywy	głęboki	miękki

b) Od następujących rzeczowników utwórz przymiotniki:

pan	rok	słońce	Polska
książę	tydzień	chmura	Niemcy
pasterz	miesiąc	mgła	Czechy
żołnierz	dzień	deszcz	Kraków
wieśniak	noc	śnieg	Kielce
mieszczanin	wieczór	mróz	Lublin
rycerz	ranek	wiatr	Praga
kupiec	wiosna	chłód	Tatry
chwat	lato	słota	Alpy
duma	jesień	miasto	Wisła
chęć	zima	wieś	Niemen

161. Od następujących przymiotników napisz zdrobniałe:

lekki	wesoły	suchy
miękki	cichy	drobny
żółty	prosty	ubogi

162. Do następujących przymiotników dopisz oznaczające przymiot przeciwny:

mężny	głęboki	pogodny
prawy	płaski	jałowy
tłusty	blizki	prosty

163. Do następujących przymiotników dopisz oznaczające przymiot podobny:

żyzny	zdolny	zaczny	hojny
dżdżysty	szczery	popędliwy	prawy

164. Wytlumacz znaczenie następujących przymiotników złożonych i zastosuj je w zdaniach:

gruboskórny	górnolotny	wiecznotrwały
ziemnowodny	miodopłynny	niebotyczny
jednokopytny	złotousty	jednolity
bosonogi	stuletni	dwuznaczny

165. Napisz kilka przymiotników złożonych.

166. Wzór deklinacji przymiotników:

Liczba pojedyncza.

M.	star y	star a	star e
D.	star ego	star ej	star ego
C.	star emu	star ej	star emu
B.	II, I	star ą	star e
W.	star y	star a	star e
N.	star ym	star ą	star em (ym)
M. o	star ym	o star ej	o star em (ym)

Liczba mnoga.

M.	star(z) y	star e
D.	star ych	
C.	star ym	
B.	II, I	
W.	I	
N.	star ymi (emi)	star emi
M.	o star ych	

167. Podług tego wzoru odmieniaj, oddzielając końcówkę od osnowy:

Młody doktor, młoda panna, młode pacholę,
silny orzeł, silna klacz, silne zwierzę,
ciężki głaz, ciężka skała, ciężkie brzemię.

Uwaga. Przymiotnik zgadza się zawsze w rodzaju, liczbie i przypadku z rzeczownikiem, do którego się odnosi.

Uwagi o przypadkach.

168. 4-y przypadek liczby pojedynczej i mnogiej przymiotniki rodzaju **męskiego** mają jak I lub II, stosownie do rzeczownika, do którego się odnoszą.

6-y i 7-y przyp. I. poj. w rodz. męskim ma końcówkę **ym**, w nijakim **em** podług uchwał Akad. krakowskiej, — w obu rodzajach **ym** podług uchwał Zjazdu Reyowskiego.

6-y przyp. liczby mnogiej w rodzaju męskim podł. uchw. Akad. Krak. **ymi**, w żeńskim i nijakim **emi**, — podług Zjazdu Reyowskiego zawsze **emi**.

W I-ym przypadku liczby mnogiej przymiotniki osobowe męskie mają **y**, **i**, wszystkie inne **e**.

169. Postaw w zdaniach w 4 przyp. liczby pojedynczej i mnogiej :

Wierny brytan	wspaniały lew
dzielny rumak	krwiożerczy tygrys
lękliwy zając	żarłoczny sęp
chytry lis	łagodny gołąb
stary dzik	jadowity wąż

170. Odmieniaj, oddzielając końcówkę od osnowy, i wskaż, do której deklinacji te rzeczowniki należą.

Antoni Malczewski, Marja Konopnicka, młody gajowy, stara Janowa.

171. Wiele rzeczowników należy do deklinacji przymiotnikowej, mianowicie:

a) Rodzaju męskiego.:

1) rzeczowniki pospolite, zakończone na **y, i**, — np. podskarbi, służący.

2) imiona na **y, i** — Ignacy, Antoni.

3) nazwiska polskie na **ski, cki** — Krasiński, Krasicki.

4) nazwiska cudzoziemskie na **y, i, e** — Batory, Bade-ni, Bandke.

b) Rodzaju żeńskiego :

1) pospolite na **owa** — synowa.

2) imiona na **owa** — Pawłowa.

3) nazwiska na **owa** — Wrzoscowa.

4) nazwiska na **ska, cka** — Krasińska, Krasicka.

c) Rodzaju nijakiego:

1) pospolite na **e**, mające znaczenie przymiotnikowe — mostowe, łanowe, okrzężne.

2) własne na **e**, najczęściej nazwy miejscowości, np. Zakopane.

172. Napisz 9 rzeczowników rodz. męskiego, należących do tej deklinacji.

5 — rodzaju żeńskiego.

4 — rodzaju nijakiego.

173. Wzór odmiany rzeczowników męskich, należących do deklinacji przymiotnikowej

Liczba pojedyncza.

M.	podchorąż y	Marcel i	Bator y
D.	podchorąż ego	Marcel ego	Bator ego

C.	podchorąż	emu	Marcel	emu	Bator	emu
B.	podchorąż	ego	Marcel	ego	Bator	ego
W.	podchorąż	y	Marcel	i	Bator	y
N.	podchorąż	ym	Marcel	im	Bator	ym
M.	o podchorąż	ym	o Marcel	im	o Bator	ym

Liczba mnoga.

M.	podchorąż	owie	Marcel	owie	Bator	owie
D.	podchorąż	ych	Marcel	ich	Bator	ych
C.	podchorąż	ym	Marcel	im	Bator	ym
B.	podchorąż	ych	Marcel	ich	Bator	ych
W.	podchorąż	owie	Marcel	owie	Bator	owie
N.	podchorąż	ymi	Marcel	imi	Bator	ymi
M.	o podchorąż	ych	o Marcel	ich	o Bator	ych

Uwaga. W l-ym i V-ym przypadku liczby mnogiej rzeczowników męskie przyjmują końcówkę I deklinacji rzeczownikowej.

174. Odmieniaj podług tego wzoru:

Sumienny podskarbi, stary koniuszy, Ksawery Krajewski, Szymon Askenazy, Samuel Linde.

175. Wzór odmiany rzeczowników rodzaju żeńskiego, należących do tej deklinacji.

Liczba pojedyncza.

M.	bratow	a	Stachow	a	Orzeszkow	a
D.	bratow	ej	Stachow	ej	Orzeszkow	ej
C.	bratow	ej	Stachow	ej	Orzeszkow	ej
B.	bratow	ą	Stachow	ą	Orzeszkow	ą
W.	bratow	a o	Stachow	a, o	Orzeszkow	a, o
N.	bratow	ą	Stachow	ą	Orzeszkow	ą
M.	o bratow	ej	o Stachow	ej	o Orzeszkow	ej

Liczba mnoga.

M.	bratow e	Stachow e	Orzeszkow e
D.	bratow ych	Stachow ych	Orzeszkow ych
C.	bratow ym	Stachow ym	Orzeszkow ym
B.	bratow e	Stachow e	Orzeszkow e
W.	bratow e	Stachow e	Orzeszkow e
N.	bratow emi	Stachow emi	Orzeszkow emi
M.	o bratow ych o	Stachow ych o	Orzeszkow ych

Uwagi o przypadkach.

176. W 5-ym przyp. liczby pojed. rzeczowniki rodzaju żeńskiego mają końcówkę a lub o.

177. Odmieniaj podług tego wzoru:

Litościwa królowa, najlepsza synowa. Narcyza Żmichowska. Pani Badeniowa.

178. Rzeczowniki: sędzia, hrabia i wszystkie zakończone na bia, jak: margrabia, burgrabia — mają w liczbie pojedynczej podwójną deklinację: mogą się odmieniać podług deklinacji przymiotnikowej lub rzeczownikowej.

179. Wzór:

Liczba pojedyncza.

1.	sędz(i)a	sędz(i)a	hrab(i)a	hrab(i)a
2.	sędz(i)ego	sędz i	hrab(i)ego	hrab i
3.	sędz(i)emu	sędz i	hrab(i)emu	hrab i
4.	sędz(i)ego	sędz(i)ę	hrab(i)ego	hrab(i)ę
5.	sędz(i)o	sędz(i)o	hrab(i)o	hrab(i)o
6.	sędz im	sędz(i)ą	hrab im	hrab(i)ą
7. o	sędz im	o sędz i	o hrab im	o hrab i

W liczbie mnogiej należą do pierwszej deklinacji.

180. Materjał do deklinacji.

Szlachetny młodzieniec, gorliwy ksiądz, pracowity rolnik, zamożny włościanin, zdolny ślusarz, sprawiedliwy książę, porządny człowiek, dumny starosta, niedbały rządcą, sławny poeta, ostatni woźny, odważny myśliwy, ubogi bliźni, Juljusz Słowacki, Franciszek Karpiński, Michał Andriolli, Bogumił Linde, mądry sędzia, stary hrabia.

Zręczny kot, młody jeź, ślepy kret, wielki żółw, siwy sokół.

Zielony jęczmień, ciężki rok, bajeczny czas, dobry zamiar.

Bogata pani, uboga sierota, młoda gospodyni, dzika kozica, śliczna kraska, wysoka wieża, ciemna noc, stara oś, chora synowa, miłosierna królowa, stara Pawłowa, Eliza Orzeszkowa, Marja Konopnicka, Zuzanna Morawska.

Mile dziecko, biedne dziecię, wesolę chłopię, głębokie morze, wielkie gniazdo.

Drogie mostowe, wesole okrężne, piękne Zakopane.

181. Materjał do rozbioru (logicznego i gramatycznego).

Pan kijowski nie daje rozkazów, twardych z ust swych nie ciska wyrazów, ani rzeniem nie zbudzi go Siwy, bo wódz wielki już leży nieżywy. A twarz jego szlachetna, uczciwa, jeszcze jakimś postrachem przeszywa, jeszcze z śmiercią nawet walczy samą i szeroką odzywa się szramą: Jam nie z soli, ani z roli, ale z tego, co mnie boli. Tam na północ, hen daleko, szumią puszcze ponad rzeką, tam świat inny, lud odmienny, kraj zapadły, równy senny. Wół za rogi orze zgłiszcze, w ostrym zwirze socha świszczce, a za drogą gdzieś w postronne ciągną wózki jedno-konne. Lud to cichy, rzewny, skryty, jak to mówią — kuty, bity. Choć kraj jego niebogaty, radzi sobie, bo oszczędny, nie marnuje grosz na szaty, bo rozsądny i oględny. Przy łuczywie u komina przedzie miękki len drużyna, a w pobliżu dziatwy zdrowej toczy kołem wąż domowy. Pieśni płyną jak uroda, i wiek schodzi, niby woda.

Bogumił Linde ułożył pierwszy słownik języka polskiego. W chacie mieszkał stary gajowy z synową i wnuczkami, którymi się opiekował. Ignacy Krasicki, arcybiskup gnieźnieński, pisał znakomite bajki, w których dowcipnie malował ludzkie ułomności. Eliza Orzeszkowa i Marja Konopnicka były współczesnymi i znakomitymi autorkami. Wtem brzęknął w tabakierkę złotą podkomorzy i rzekł: Mój sędzio, dawniej było jeszcze gorzej. Spór sędziego Soplicy z hrabim Horeszką o zrujnowany zamek stanowi treść poematu Mickiewicza p. t. Pan Tadeusz. Pan wojski z Tadeuszem idą pod las drogą i jeszcze się dowoli nagadać nie mogą.

182. Streszczenie wiadomości o przymiotniku.

a) Przymiotnik w zdaniu może być podmiotem, orzeczeniem, określeniem, dopełnieniem.

b) Przymiotnik odmienia się przez rodzaje, liczby i przypadki i w tej odmianie stosuje się do rzeczownika.

W deklinacji przymiotnik ma własne końcówki na wszystkie trzy rodzaje.

Do deklinacji przymiotnikowej należy wiele rzeczowników z końcówką przymiotnikową (patrz zad. 171).

c) Przymiotnik odmienia się przez stopnie, których jest trzy: równy, wyższy i najwyższy.

Stopień wyższy tworzymy przez dodanie do przymiotnika przed końcówką rodzajową **sz**, **ejsz**. Stopień najwyższy — przez dodanie do stopnia wyższego przed osnową przymiotnika: **naj**.

Przymiotniki: mały, wielki, dobry, zły, lekki — stopniują się nieprawidłowo.

Niektóre przymiotniki nie stopniują się wcale.

Liczebnik.

183. Wybierz liczebniki. Oznacz, czym są w zdaniu. Przekonaj się, na jakie odpowiadają pytania i w którym są przypadku.

Cztery woły i dwa konie, niedrzemiące w bronie — to bogactwo moje. Pan Franciszek rok dziewiąty zaczął jakoś w same żniwa, w szkole w ławce siedzi piąty i powagi tam zażywa. Osiołkowi w żłoby dano: w jeden owies, w drugi siano. Czapla obiecała przenieść ryby do innego stawu: brała jedną po drugiej w dziób, niby nieść mając, i tak pomалу zjadając. Ścigali się żółw i zając: zanim pierwszy ruszył z miejsca, drugi ubiegł pół drogi. Miecio pierwszym był w szkole, pierwszym do zabawy. Nauczyciel pytał chłopców po kolei, kilku nic nie umiało odpowiedzieć, dopiero kiedy zwrócił się do dziesiątego, otrzymał dobrą odpowiedź. Rok ma 365 dni, 52 tygodnie, 12 miesięcy, 4 kwartały, 2 półrocza.

184. Napisz po I zdaniu, w którym liczebnik będzie: podmiotem, — orzeczeniem, — określeniem, — dopełnieniem.

185. Z zadania 183 wybierz liczebniki, odpowiadające na pytanie: ile?

Liczebniki, odpowiadające na pytanie: ile? nazywają się **główne**.

186. Napisz 10 liczebników **głównych**.

187. Z zadania 183 wybierz liczebniki, odpowiadające na pytanie: który?

Liczebniki, odpowiadające na pytanie: który? nazywają się **porządkowe**.

188. Napisz 10 liczebników **porządkowych**.

189. Następujące liczebniki **główne zamień na **porządkowe**:**

jeden	dziwięć	osiemnaście	dziwięćdziesiąt
dwa	dziesięć	dwadzieścia	sto
trzy	jedenaste	trzydzieści	dwieście
cztery	piętnaście	pięćdziesiąt	tyśiąc

190. Napisz 5 liczebników głównych i zamień je na porządkowe.

Deklinacja liczebników głównych.

191. Odmieniaj przez przypadki, oddzielając końcówkę od osnowy:

Jeden gość, jedna osoba, jedno dziecko.

Liczebnik **jeden** odmienia się przez rodzaje, liczby i przypadki tak samo, jak przymiotniki, czyli podług deklinacji przymiotnikowej.

192. Odmieniaj przez przypadki podług wzoru:

Dwaj bracia, dwa koty, dwa dni, dwie siostry, dwie strzały, dwa źródła.

Wzór:

1.	dwaj, dwa	dwie
2.	dwóch (dwu)	dwóch (dwu)
3.	dwóm (dwu)	dwóm (dwu)
4.	dwóch, dwa	dwie
5.	—	—
6.	dwoma	dwoma
7.	o dwóch	o dwóch

W liczebniku **dwa** odróżniamy **rodzaj męski i żeński** w 1, 4 i 6 przyp.

193. Liczebniki: dwaj, obaj, trzej, czterej używają się w tej formie tylko w I przyp. **przy rzeczownikach osobowych męskich**, można powiedzieć: dwaj bracia albo dwóch braci, trzej wodzowie albo trzech wodzów, czterej synowie albo czterech synów.

Przepisz i dokończ następujących zdań, dodając liczebniki 2, 3, 4 z rzeczownikami: mąż, sędzia, żołnierz, chłopiec, robotnik.

Przybyli dwaj myśliwi	pozostali —	stanęli —
przybyło dwóch myśliwych	pozostało —	stanęło —
powrócili —	polegli —	zasiedli —
powróciło —	poległo —	zasiadło —

194. Napisz w zdaniach w 4 i 6 przypadku:

Dwaj rycerze, dwie królowe, — dwa miecze, dwie korony, — dwa konie, dwie sarny, — dwa tulipany, dwie róże.

195. Odmieniaj podług wzoru przez przypadki:

Obaj synowie, oba lisy, oba pnie, obie gospodynie, obie śliwki.

Wzór:	Obaj, oba	obie
	obu	obu
	obu	obu
	obu, oba	obie
	—	—
	obu	obiema, obu
	o obu	o obu

Wskaż, w których przypadkach różni się odmiana tych liczebników.

196. Napisz w zdaniach w 4 i 6 przypadku:

Obaj wodzowie, oba lwy, oba dęby, obie ciotki, obie jabłonie, obie piłki.

197. Odmieniaj podług wzoru przez przypadki:

Czterej mężowie, czterech mężów, trzech sędziowie, trzech sędziów, cztery woły, trzy owce.

Wzór:	Trzej, trzy	czterej, cztery
	trzech	czterech
	trzem	czterem
	trzech, trzy	czterech, cztery
	—	—
	trzema	czterema
	o trzech	o czterech.

198. Napisz w zdaniach w 4 przypadku:

Trzej podróżni, czterej myśliwi, trzech podróżnych, czterech myśliwych, trzy dziki, cztery jelenie, trzy młyny, cztery stawy, trzy wróżki, cztery jeziora.

199. Odmieniaj według wzoru przez przypadki:

Sześciu ludzi, sześć słoń, siedem pań, osiem rzek, dziewięć siodeł, dziesięciu górali, dziesięć łodzi, dwunastu uczniów, piętnaście dziewcząt, dziewiętnaście strzemion, trzydziestu górników, czterdzieści wielbłądów, pięćdziesiąt dni, osiemdziesiąt kobiet, dziewięćdziesiąt lat.

M.	pięciu, pięć	jedenastu, jedenaście
D.	pięciu	jedenastu
C.	pięciu	jedenastu
B.	pięciu, pięć	jedenastu, jedenaście
W.	—	—
N.	pięciu (pięcioma)	jedenastu
M.	o pięciu	o jedenastu
M.	dwudziestu, dwadzieścia	
D.	dwudziestu	
C.	dwudziestu	
B.	dwudziestu, dwadzieścia	
W.	—	
N.	dwudziestu	
M.	o dwudziestu	

200. Liczebniki główne od 5 — 100, użyte z rzeczownikami, przyjmują tylko końcówkę *u*.

Przed rzeczownikiem osobowym męskim już w I przyp. kończą się na *u*.

W 6 przypadku liczebniki mogą mieć także końcówkę *oma*: pięcioma, stoma.

4 przypadek we wszystkich rodzajach jak I.

201. Napisz w 4 i 6 przypadku:

Czternastu posłów	czterdziestu męczenników
szesnaście wilków	pięćdziesiąt wychowanków
osiemnastu ślusarzy	dziewięćdziesięciu chłopów
dwadzieścia robotników	dziewięćdziesiąt owiec.

202. Liczebnik *sto*, użyty z rzeczownikiem, odmienia się jak wszystkie liczebniki od pięciu; — bez rzeczownika — podług II deklinacji rzeczowników. Wzór:

<i>Liczba pojedyncza.</i>	<i>Liczba mnoga.</i>
1. Miasto, sto	miasta, sta
2. miasta, sta	miast, set
3. miastu, stu	miastom, stom
4. miasto, sto	miasta, sta
5. —	—
6. miastem, stem	miastami, stami
7. o mieście, o ście	o miastach, o stach

Z rzeczownikiem:

- sto miast
- stu miast
- stu miastom
- sto miast
-
- stu miastami
- o stu miastach

Odmieniaj podług wzoru przez przypadki:

Stu mieszczan, sto żubrów, sto wieśniaczków, sto imion.

203. Zastosuj w zdaniach z liczebnikiem 100 w I i 4 przypadku rzeczowniki:

Profesor, student, wojak, rolnik, rzemieślnik, zając, nauczycielka, wiewiórka, plemię, cielę.

204. Odmieniaj podług wzoru:

Dwustu księży, dwieście niedźwiedzi, dwieście niewiast, czterystu Polaków, czterysta wsi, sześciuset dworzan, siedemset dziewczynek, osiemset chłopiąt.

1.	dwustu — dwieście	trzystu — trzysta
2.	dwustu	trzystu
3.	dwustu	trzystu
4.	dwustu — dwieście	trzystu — trzysta
5.	—	—
6.	dwustu	trzystu
7.	o dwustu	o trzystu

1. pięciuset — pięćset
2. pięciuset
3. pięciuset
4. pięciuset — pięćset
5. —
6. pięciuset
7. o pięciuset.

205. Dwieście, wyraz złożony, końcówkę u dodajemy do każdej ze składowych części, a więc w środku wyrazu (po dwie) i na końcu.

Liczebniki trzysta i czterysta przyjmują końcówkę **u** tylko na końcu wyrazu, czyli odmieniamy w nich tylko: sto.

Liczebniki od pięciuset do 900 mają końcówkę **u** po pierwszej części wyrazu, a więc w środku, — **set** pozostaje bez zmiany.

206. Liczebniki główne: tysiąc i milion należą do I deklinacji rzeczownika, więc odmieniają się jak: miesiąc, zając, kotyljon.

Odmieniaj przez przypadki:

Tysiąc Włochów, tysiąc baśni, milion strzał.

207. Odmieniając liczebniki główne złożone, odmieniamy wszystkie wyrazy.

Odmieniaj podług wzoru: tysiąc sześćset dwadzieścia pięć lat.

1. tysiąc dwieście osiemdziesiąt sześć
2. tysiąca dwustu osiemdziesięciu sześciu
3. tysiącowi dwustu osiemdziesięciu sześciu i t. d.

208. Liczebniki: dwoje, oboje, troje, czworo, pięcioro i t. p. używamy.

a) przy rzeczownikach osobowych i zwierzęcych rodzaju nijakiego, np.: dwoje pacholąt, troje żrebiąt, sześcioro piskląt.

b) przy rzeczownikach osobowych, oznaczających ludzi różnej płci, np.: dwoje rodziców, troje rodzeństwa, czworo ludzi (mężczyzn i kobiet).

c) przy rzeczownikach, nie mających liczby pojedynczej, np.: dwoje drzwi, troje sań, czworo skrzypiec.

d) dla oznaczenia liczby podwójnej, np.: dwoje rąk, dwoje oczu, dwoje uszu.

209. Napisz wyrazami:

2 dzieci	3 chłopiąt	2 bliźniąt
3 dzieci	4 niebożąt	3 sierot
4 dzieci	5 niemowląt	4 służby
5 prosiąt	6 ptasząt	3 drzwi
6 cieląt	7 kurcząt	2 wrót
8 kociąt	10 kacząt	3 skrzypiec

210. Odmieniaj podług wzoru (niektóre w zdaniach):

Oboje rodzeństwo, dwoje sierot, troje chłopiąt, czworo ludzi, pięcioro wnucząt, sześcioro dzieci, czworo kociąt, ósmioro prosiąt, troje piskląt, siedmioro kurcząt.

Wzór.

M.	Dwoje dzieci	oboje rodzice	czworo
D.	dwojga dzieci	obojga rodziców	czworga
C.	dwojgu dzieciom	obojgu rodzicom	czworgu
B.	dwoje dzieci	oboje rodziców	czworo
W.	—	—	—
N.	dwojgiem dzieci	obojgiem rodziców	czworgiem
M.	o dwojgu dzieciach	o obojgu rodzicach	o czworgu

Rzeczownik po tych liczebnikach stawiamy zwykle w 2-im przypadku, tylko **3 i 7** przyp. mają właściwą końcówkę.

211. Napisz wyrazami:

(dwoje)	(oboje)
Matka z 2 dzieci	Piszę do 2 rodziców
Zabawki dla 2 dzieci	Opiekuję się 2 sierot
Pamiętam o 2 dzieciach	Pokochałem 2 bliźniąt
Poznałem 2 dzieci	Myślę o 2 rodzicach
Dałam jeść 2 dzieciom	Przypatrz się 2 bliźniętom
Kura z 3 kurcząt	Utonęło 5 kacząt
Bajka o 4 kociętach	W gnieździe jest 8 ptasząt
Pokażę ci 5 szczeniąt	Gniazdo z 4 piskląt
Zagroda dla 5 źrebiąt	W pokoju jest 2 drzwi
Dano jeść 4 prosiętom	Mam 2 oczu i 2 uszu.

Uwaga. Liczebniki dwoje, troje, czworo i t. p. nazywamy zbiorowymi.

Deklinacja liczebników porządkowych.

212. Liczebniki porządkowe odmieniają się jak przymiotniki.

213. Odmieniaj przez przypadki:

Drugi malec, druga trzpiotka, drugie pacholę, trzeci książę, czwarta synowa, piąte kaczę, dwunasty tom, dwudziesta noc, setne ziarno.

214. Odmieniając liczebniki **porządkowe złożone, odmieniamy tylko dwa ostatnie wyrazy.**

Odmieniaj podług wzoru: tysiąc pięćdziesiąty siódmy rok.

1. tysiąc osiemset dwudziesty piąty
2. tysiąc osiemset dwudziestego piątego
3. tysiąc osiemset dwudziestemu piątemu.

215. Wybierz liczebniki:

Mam kilka groszy. Bawiło się kilkoro dzieci. Kilkunastu chłopców wyruszyło w drogę. Zasadzono kilkanaście drzew. Upłynęło lat kilkadziesiąt. To kosztuje kilkaset złotych. Czekam już parę godzin.

216. Liczebniki, które nie oznaczają ilości dokładnie, nazywamy **nieoznaczonymi.**

217. Liczebniki **nieoznaczone:** kilka, kilkanaście i t. p. **odmieniają się jak główne od pięciu**, t. j. przyjmują tylko końcówkę u.

Kilkoro odmienia się jak czworo.

218. Odmieniaj przez przypadki:

Kilku starców, kilka dozorczyń, kilkoro dzieci, kilkanaście słów, kilkadziesiąt wozów, kilkuset uczniów, kilkaset dziewcząt.

219. Liczebnik półtora, oznaczający część całości (ułamkowy), ma dwa rodzaje: męski np. **półtora** funta, — i żeński — **półto-rej** mili.

Napisz wyrazami:

$1\frac{1}{2}$ łuta	$1\frac{1}{2}$ łokcia	$1\frac{1}{2}$ sążnia	$1\frac{1}{2}$ garnca
$1\frac{1}{2}$ godziny	$1\frac{1}{2}$ wiorsty	$1\frac{1}{2}$ kwarty	$1\frac{1}{2}$ szklanki

220. Daj po 2 przykłady w zdaniach na liczebniki: półtora i półtorej.

221. Wyrazy: dwojaki, trojaki czworaki
 podwójny potrójny, poczwórny i t. p. za-
 liczamy też do liczebników (wielokrotne). Liczebniki te od-
 mieniają się jak przymiotniki.

222. Wytlumacz pochodzenie i znaczenie wyrazów:

trójka	dziesiętnik	podwajać	tysiącznik
piątka	setnik	dziesiątkować	trójką

223. Materiał do rozbioru:

Pies żyje zwykle od 12 do 15 lat, bywały wszakże psy, mające lat 20, a nawet 30. W jednej z prowincji nadbałtyckich w roku 1823 podano do władzy wiadomość, iż wilki zjadły około 16,000 owiec, 700 psów i 1800 gęsi. Po śmierci rodziców pozostało nas troje rodzeństwa: najstarszy brat zaczął właśnie rok szesnasty i był w szkołach, ja kończyłam lat 12, a Felunia ósmy dopiero zaczęła. Dnia 15 lipca 1410 roku stanęły oba wojska naprzeciwko siebie pod wsią Grunwaldem. Pstry jeden, szary drugi, a bury najmniejszy, trzy wilczki wadziły się, który z nich piękniejszy. W początkach maja w lisiej norze znaleźć można 5 — 9 małych, jeszcze ślepych. Po kilku tygodniach matka wyprowadza je z nory, bawi się z niemi, uczy polowania, niekiedy oddała się na parę godzin. Świsnęły kule raz, drugi i setny, padają ludzie tysiącami. Gdy na wałach Stawiszcz odcięto Krzysztofowi Zgłobickiemu jedną rękę, drugą pochwycił chorągiew; gdy odcięto mu drugą, broń jej zębami, póki nie poległ bohaterską śmiercią. Gdy wróciłem do domu po kilkunastu latach, mały zagajnik był już pięknym lasem. Potem sobie zaśpiewamy, aż głos pójdzie na pół mili, i będzie nam w sercu błogo, żeśmy taki dzień przeżyli. Półtorej godziny męczyłem się nad zadaniem.

224. Streszczenie wiadomości o liczebniku.

a) Liczebnik może być w zdaniu podmiotem, orzeczeniem, dopełnieniem, najczęściej bywa określeniem.

b) Liczebnik oznacza ilość albo kolejne następstwo przedmiotów, odpowiada na pytania: **ile?** lub **który?**

c) Rozróżniamy liczebniki:

główne: (ile?) jeden, dwa, trzy, pięcioro;

porządkowe: (który?) pierwszy, drugi, trzeci, ósmy;

nieoznaczone: (ile?) kilka, kilkoro, kilkanaście.

d) Liczebniki główne odmieniają się przez przypadki: **jeden** przez rodzaje, liczby i przypadki podług dekl. przymiotników.

dwa i **dwie** w rodz. męskim i żeńskim różnią się w 1, 4 i 6 przypadku.

dwaj, **trzej**, **czterej** stanowią formę osobową dla rzeczowników męskich.

od pięciu do stu liczebniki przyjmują tylko końcówkę **u**.

sto bez rzeczownika odmienia się podług II deklinacji — z rzeczownikiem przyjmuje tylko **u**.
dwieście odmienia się w obu składowych częściach.

trzysta i **czterysta** przyjmują końcówkę **u**.

od 500 — odmienia się pierwsza część wyrazu, **set** pozostaje bez zmiany.

tysiąc i **milion** podług I dekl. rzeczownikowej.

Liczebniki dwoje, czworo i t. p. (zbiorowe) mają odrębną odmianę (liczb. pojed. II dekl.).

Liczebniki porządkowe odmieniają się jak przymiotniki. W liczebnikach porządkowych złożonych odmieniamy tylko dwa ostatnie.

Liczebniki nieoznaczone odmieniają się jak główne.

Liczebniki półtora i półtorej różnią się w rodzaju męskim i żeńskim.

Czasownik.

225. Wybierz czasowniki. Czem są w zdaniu? Rozbiór.

Nasi karpaccy bracia-górale siedzą w dolinach, co się zwą hale. Pod modre niebo góry się jeżą, śniegi tam zimną i latem leżą; w nizinach szumią wody rozliczne, przy wodach bujne łąki prześliczne, po skałach ciemne świerki się chwieją, jak zajrzysz, góry w mgłach błękitnieją. Kiedy wieczorna szarzeje pora, ksiądz pieszo zwiedzał pobliskie domy; zdala poznałeś definitora po kapeluszu z zielonej słomy. Za cieniem wzniosłej, świętej postaci szło zawsze wierne, pocziwe psisko, jak owca biały i kędzierzawy, — pamiętam: *Servus* jego nazwisko.

Izba Łuczyny jest duża i czysta. Drzwi zbite z desek sosnowych. Noc była ciemna. Co jest prawdą?

Nauczyłem się czytać. Adaś lubi tańczyć. Ojciec kazał pomalować ogrodzenie. Przyszedłem tu pracować.

Biegać jest zdrowo. Śpiewać jest wesoło. Czytać jest przyjemnie.

Czasownik w zdaniu jest głównie orzeczeniem. Czasownik jest najważniejszą częścią zdania. Bez czasownika zdania być nie może, — czasem jest opuszczony, ale łatwo go się domyślić.

Jeżeli orzeczeniem jest przymiotnik, rzeczownik, lub inna część mowy, to czasownik stanowi zawsze część tego orzeczenia jako łącznik.

Czasownik w bezokoliczniku może być podmiotem lub dopełnieniem.

226. Napisz 2 zdania, w których czasownik będzie orzeczeniem.

2 — w których będzie łącznikiem,

2 — podmiotem i 2 — dopełnieniem.

227. Napisz z dopełnieniem w II przypadku następujące czasowniki:

Pożyczyć, pilnować, udzielić, doznać, dodać, dożyć, szukać, bronić, unikać, pragnąć, czekać.

228. Napisz z dopełnieniem w III przypadku:

Grozić, ufać, towarzyszyć, opierać się, przeszkadzać, pomagać, winszować.

229. Napisz z dopełnieniem w IV przypadku:

Uczyć, orać, krajać, rwać, siać, dręczyć, cieszyć, chować, zbierać, suszyć.

230. Te same czasowniki użyj w zdaniach przecząco.

231. Napisz z dopełnieniem w VI przypadku:

Kierować, rządzić, dowodzić, władać, grozić, rzucać, chęłpić się, trząść.

232. Następujące czasowniki napisz z dopełnieniem w II i III przypadku:

Życzyć, pozwolić, udzielić, dołożyć, pożyczyć.

233. Następujące czasowniki zastosuj w zdaniach z dopełnieniem w III i IV przypadku:

Dać, pokazać, wziąć, zawdzięczać, wybaczyć.

234. Te same zdania zmień na formę przeczącą; zwróć uwagę na przypadek dopełnienia.

235. Następujące czasowniki napisz w zdaniach z dopełnieniem w IV i VI przypadku:

Ogłosić, uznać, zrobić, nazwać, okrzyknąć, obrać.

Uwaga. Przypadek rzeczownika w zdaniu zawsze zależy od czasownika, który nim rządzi. Tylko I-y i V-y przypadek są niezależne.

Odmiana czasownika.

(Powtórzenie).

236. Odmiana czasownika posiłkowego być.

Tryb bezokoliczny.

być.

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Czas przeszły.

Czas przyszły.

jestem	byłem	byłam	będę
jesteś	byłeś	byłaś	będiesz
jest	był	była	będzie
jesteśmy	byliśmy	byłyśmy	będziemy
jesteście	byliście	byłyście	będziecie
są	byli	były	będą

Tryb warunkowy.

byłbym	bylibyśmy	byłabym	byłybyśmy
byłbyś	bylibyście	byłabyś	byłybyście
byłby	byliby	byłaby	byłyby

Tryb rozkazujący.

—	bądźmy
bądź	bądźcie
niech będzie	niech będą

Przepisz odmianę czasownika być.

237. Czasownik odmienia się przez: tryby, czasy, osoby, liczby, w niektórych czasach przez rodzaje. Odmiana czasownika nazywa się **konjugacją**.

Tryby są cztery: bezokoliczny (bezokolicznik), oznajmujący, rozkazujący, warunkowy.

Czasy główne 3 — teraźniejszy, przeszły i przyszły.

Czasowniki niedokonane tworzą czas przyszły przy pomocy czasownika **posiłkowego być**.

238. Wzór odmiany czasowników.

Niedokonany.

Dokonany.

Tryb bezokoliczny.

Posyłać

posłać

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Posyłam
posyłasz
posyła
posyłamy
posyłacie
posyłają

Czasowniki dokonane
nie mają czasu te-
raźniejszego.

Czas przeszły.

Posyłałem
posyłałeś
posyłał
posyłaaliśmy
posyłaaliście
posyłaali

posłałam
posłałaś
posłała
posłałyśmy
posłałyście
posłały

Czas przyszły.

Będę posyłał
będziesz „
będzie „
będziemy posyłaali
będziecie „
będą „

poślę
poślesz
pośle
poślemy
poślecie
poślą

Tryb warunkowy.

Posyłałbym
posyłałbyś
posyłałby
posyłaalibyśmy
posyłaalibyście
posyłaaliby

posłałabym
posłałabyś
posłałaby
posłałybyśmy
posłałybyście
posłałyby

Tryb rozkazujący.

Posyłaj	poślij
niech posyła	niech pośle
posyłajmy	poślijmy
posyłajcie	poślijcie
niech posyłają	niech posłą

Przepisz tę odmianę, zmieniając rodzaj męski na żeński i odwrotnie.

Czasowniki **niedokonane** oznaczają czynność **nieskończoną**, — czasowniki **dokonane** oznaczają czynność **skończoną**.

239. Obok następujących czasowników niedokonanych napisz odpowiednie dokonane.

Kopać —	brać —
kosić —	szukać —
żąć —	uciekać —
czytać —	wieźć —
wołać —	płynąć —
myć —	jechać —

240. Napisz 3 zdania, w których orzeczeniem będzie czasownik niedokonany, i 3 — dokonany.

241. Porównaj końcówki czasu teraźniejszego następujących czasowników:

piek ę	widz ę	śluch am
piecz esz	widz isz	śluch asz
piecz e	widz i	śluch a
piecz emy	widz imy	śluch amy
piecz ecie	widz icie	śluch acie
piek ą	widz ą	śluch ają

Najwyraźniej różnicę między końcówkami czasu teraźniejszego widzimy w 3-ej os. liczb. pojed. i podług tej końcówki rozróżniamy 3 konjugacje czasownika:

3 osoba liczb. pojed.	— e	—	I konjugacja
3 os. l. pojed.	— i lub y	—	II konjugacja
3 os. l. pojed.	— a	—	III konjugacja

242. Oznacz, do której konjugacji należy każdy z następujących czasowników:

Spać, myć, wierzyć, wołać, słyszeć, szukać, nieść, myśleć, kopać, patrzeć, zbierać, żąć, siać, kosić, pisać, czytać, liczyć, gniewać, marzyć, sprzątać, pracować, chorować, uczyć, pić, słuchać, dręczyć, śnić, zjeść, usnąć, pokrzepić, uznać.

Uwaga. W czasownikach **dokonanych** konjugację poznajemy po końcówce III os. liczb. pojed. czasu **przyszłego**.

243. Zastosuj w zdaniach czas teraźniejszy i przeszły czasownika pleść; — do której konjugacji należy?

Czas teraźniejszy.

plotę	pleciemy
pleciesz	pleciecie
plecie	plotą

Czas przeszły.

plotłem	pletliśmy	plotłam	plotłyśmy
plotłeś	pletliście	plotłaś	plotłyście
plotł	pletli	plotła	plotły

244. Podług tego wzoru odmieniaj w czasie teraźniejszym i przeszłym:

gnięść, wieźć, wieść, nieść, brać, prac.

245. Zastosuj w zdaniach czas przeszły czasownika iść w rodzaju męskim i żeńskim.

<i>Rodzaj męski.</i>		<i>Rodzaj żeński.</i>	
szedłem	szliśmy	szłam	szłyśmy
szedłeś	szliście	szłaś	szłyście
szedł	szli	szła	szły

246. Z następujących zdań wybierz czas przyszły czasownika wziąć i ułóż go kolejną osób.

Janka weźmie nasze książki. Wezmę to dziecko pod opiekę. Chłopcy wezmą te paczki. Od jutra weźmiemy się do pracy. Dlaczego nie weźmiecie się do pracy dzisiaj? Ty weźmiesz koszyk, a ja walizkę.

Podług czasu teraźniejszego napisz czasownik wziąć w trybie rozkazującym.

247. Zastosuj w zdaniach czas teraźniejszy czasownika żąć. W czasie przeszłym rodzaj męski zmień na rodzaj żeński.

żnę	żniemy	żałem	żeliśmy
żniesz	żniecie	żałeś	żeliście
żnie	żną	żał	żeli

248. Napisz w rodzaju żeńskim:

tupnąłem	tupnęliśmy	ciągnąłem	ciągnęliśmy
tupnąłeś	tupnęliście	ciągnąłeś	ciągnęliście
tupnął	tupnęli	ciągnął	ciągnęli

249. Podług wzoru w zadaniu 248 odmieniaj w czasie przeszłym: szarpnąć, krzyknąć, sięgnąć, cisnąć, westchnąć.

250. Zmień rodzaj męski na żeński, a żeński na męski.

zziąbł —	zmiłkła —	kląkł —
zmarzł —	zbladła —	klęknął —
zmókł —	zgasła —	znikła —
usechł —	zwiędła —	zniknęła —

Czasowniki zniknąć i klęknąć mogą być w czasie przeszłym użyte dwojako: klękłam, klęknęłam, znikłam, zniknęłam.

251. Czas przeszły czasownika pleć zmień na rodzaj męski.

Zastosuj w zdaniach czas teraźniejszy i przeszły.

Czas teraźniejszy.

Czas przeszły.

piełę	pielemy	pełłam	pełłyśmy
pielesz	pielecie	pełłaś	pełłyście
piele	pielą	pełła	pełły

252. Podług tego wzoru odmieniaj: mleć w czasie przeszłym, w rodzaju męskim i żeńskim.

253. Następujące czasowniki mają w czasie teraźniejszym dwie formy.

kłuję	kole	pruję	porę	oram	orzę
kłujesz	kolesz	prujesz	porzesz	orasz	orzesz
kłuje	kole	pruje	porze	ora	orze

Dopisz liczbę mnogą do obu form.

254. Zastosuj w zdaniach czas teraźniejszy:

kopię	kopiemy
kopiesz	kopiecie
kopie	kopia

255. Podług wzoru w zad. 254 odmieniaj w czasie teraźniejszym:

sypać, grzebać, skubać, łamać, drapać, ściągać.

256. Zastosuj w zdaniach:

umiem	umiemy
umiesz	umiecie
umie	umieją

257. Podług zad. 256 odmieniaj w czasie teraźniejszym:

rozumieć, śmieć.

258. Napisz w rodzaju żeńskim i zastosuj w zdaniach:

stałem	staliśmy
stałeś	staliście
stał	stali

259. Podług zad. 258 odmieniaj w czasie przeszłym: bać się.

260. Następujące czasowniki postaw w I osobie liczby mnogiej czasu teraźniejszego.

niesi e	niesi e my	nudzi	waży
chodz i,	chodz i my	patrzy	mierzy
słysz y,	słysz y my	prosi	kosi
jedzi e		krzyczy	grozi
widz i		bierze	orze
wierz y		dzieli	kopie
marz y		goni	cierpi
myśl i		służy	robi

Widzimy, że I osoba liczby mnogiej czasu teraźniejszego (lub przyszłego czasowników dokonanych) zależy od III osoby liczby pojedynczej, do której dodajemy tylko: my.

261. Napisz w I osobie liczby mnogiej czasu teraźn. po 3 czasowniki, zakończone na: emy, imy, ymy.

262. Następujące czasowniki napisz podług wzoru w bezokoliczniku.

chodz—ił,	chodz—ić	marzył —	rozumiał —
męcz—ył,	męcz—yć	leciał —	cieszył —
cierpi—ał,	cierpi—eć	wodził —	szczerniał —
groz—ił —		patrzył —	zemdlał —
wróż—ył —		służył —	ganił —
siedzi—ał —		chciał —	wybielał —
widzi—ał —		miał	wybielił —

263. Napisz w bezokoliczniku po 3 czasowniki, zakończone na: yć, ić, eć.

264. Z następujących zdań wybierz osobno czas teraźniejszy czasownika: dawać, i czas przyszły: dać.

Daję ci czas do namysłu. Dam ci przykład. Oni nam dadzą pomoc. Rodzice dają nam opiekę. Co mi dajesz? Co mi dasz? Dajecie nam wiele. Czy dacie nam te wzory? Damy je wkrótce. Dajemy wam wszystko. On daje, co może. On da czas i pieniądze.

265. Podług czasownika dać odmieniaj w czasie teraźniejszym: jeść i wiedzieć.

266. Zastosuj w zdaniach czas teraźniejszy:

porównywam	porównywamy
porównywasz	porównywacie
porównywa	porównywają

267. Podług zad. 266 odmieniaj w czasie teraźniejszym:

Wykonywać, przekonywać, wygrywać, przemyśliwać.

268. Materjał do konjugacji:

paść, drzeć, piec, trząść, strzedz, strzydz;
rosnąć, ciągnąć, westchnąć, szepnąć, krzyknąć;
kryć, chwiać, żartować, polować, deptać, kłopotać;
grozić, czyścić, lecieć, spać, czcić, jeździć, wierzyć,
spieszyć, służyć, drzeć;
mieszać, mieszkać, działać, ufać, szukać.

269. Czasowniki, które nie odmieniają się przez osoby, nazywamy nieosobowymi. Używamy ich tylko w III osobie liczby pojedynczej.

270. Wzór odmiany czasownika nieosobowego.

Niedokonany.

Dokonany.

Tryb bezokoliczny.

Dnieć

Rozednieć

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Dnieje

—

Czas przeszły.

Dniało

Rozedniało

Czas przyszły.

Będzie dniało

Rozednieje

Tryb warunkowy.

Dniałoby

Rozedniałoby

Tryb rozkazujący.

Niech dnieje

Niech rozednieje.

271. Odmieniaj podług tego wzoru:

Zmierzchać się, — zmierzchnąć się, — świtać, — zaświtać, — grzmieć, — zagrzmieć, — błyskać się, — błysnąć się.

272. Wybierz i rozróżnij czasowniki nieosobowe i nieosobowo użyte.

Co tam słyhać? Zbiera się na burzę. Stąd nic nie widać. Przygotowano miejsce do zabawy. Tak należy postępować. Nie chciało mi się spać. Naschodziło się mnóstwo ludzi. Zgromadzono wielkie zapasy.

Każdy czasownik może być użyty **w formie nieosobowej, t. j. bez oznaczenia osoby.**

273. Następujące czasowniki napisz w formie nieosobowej:

sprząтали — sprzątano

osądzili—

czcili—

sprzątnęli — sprzątnięto

wezwali—

zbierali—

kosili—

szukali—

przekonali się—

skosili—

czekali—

oburzyli się—

darli—

zaśpiewali—

kończyli—

zrobili—

rozpoczęli—

zakończyli—

274. Zastosuj w zdaniach kilka czasowników nieosobowo użytych.

275. Wybierz osobno czasowniki, oznaczające czynność, i takie, które nie oznaczają czynności, lecz stan przedmiotu.

Rąbie, śpi, zrywa, leży, kopie, drzemie, siedzi, kosi, żnie, rośnie, gnije, schnie, łamie, więdnie, choruje, umiera, tyje, mieści, ma, ściga, czuje, pracuje, rozumie, chce.

Czasowniki, które oznaczają czynność, nazywamy **czynnymi**, oznaczające stan — **nijkimi**. Czasowniki **nijkie** odpowiadają na pytanie: **co się dzieje** z przedmiotem?

276. Napisz 5 czasowników **nijkich**, odpowiadających na pytanie, co się dzieje z człowiekiem lub zwierzęciem.

277. Napisz 5 czasowników **nijkich**, odpowiadających na pytanie, co się dzieje z rośliną.

278. Napisz 5 czasowników **nijkich**, odpowiadających na pytanie, co się dzieje z kamieniem.

279. Z następujących czasowników **czynnych** wybierz takie, których czynność spływa na dopełnienie np. myję okno, i te napisz z dopełnieniem.

Szuka, kraje, podlewa, rąbie, skacze, biega, bije, głaszcze, ubiera, idzie, kopie, zrywa, goni, biegnie, spełnia.

280. Zmień formę czasowników, wybranych z poprzedniego ćwiczenia, biorąc dopełnienie za podmiot np. myję okno — okno jest umyte.

281. a) Jeśli zmieniamy formę czasownika, biorąc dopełnienie za podmiot, to **odwracamy czasownik na stronę bierną**, gdyż wtedy podmiot **bierze** czynność na siebie.

b) Czasowniki, których czynność spływa, t. j. **przechodzi** na dopełnienie, i które możemy **odwrócić na stronę bierną**, nazywają się **przechodniami**.

282. a) Następujące czasowniki **czynne-przechodnie** odwrócić na stronę bierną.

Piorun spalił **chatę** — **chata** została spalona przez piorun

Kosiarz kosi **łąkę** — **łąka** jest koszona

On zrywa owoce —

Ja kraję chleb —

Ona szyje suknię — Już zżęli zboże —

Mania rozdarła chustkę — Ona zamiata pokój —

Złodziej ukradł pieniądze — Jaś podlewa kwiaty —

Strzelec zabił zającą — Kot wypił mleko —

Chłop zrywał drzewo — Oni zjedli kaszę —

b) Napisz z dopełnieniem następujące czasowniki czynne, a następnie odwróć je **na stronę bierną**.

Ochrzczyć — ochrzczę dziecko — dziecko jest ochrzczone
nazwać —

złamać pomagać fruwać

rządzić przeszkadzać pływać

kierować winszować figlować

wyśmiać kłaniać się psocić

Więc niewszystkie czasowniki czynne możemy na stronę bierną odwrócić, ponieważ niewszystkie czasowniki czynne są przechodnie.

283. a) Napisz 3 zdania z czasownikiem czynnym **przechodnim** i odwróć je na stronę bierną.

b) Napisz 3 zdania z czasownikiem czynnym **nieprzechodnim** i przekonaj się, czy możesz odwrócić je na stronę bierną.

c) Napisz 3 zdania z czasownikiem **nijakim**.

284. Z następujących czasowników **nijakich** wybierz te, które możesz napisać z dopełnieniem, a następnie odwróć je na stronę bierną.

Rośnie, leży, kocha, widzi, wie, pojmuję, chudnie, blednie, słyszy, lubi, kona, ginie, szanuje, wierzy, ma, tonie, płynie, cierpi, ceni, żyje, uznaje, zna, odczuwa, trwa.

Widzimy zatem, że i czasowniki nijakie mogą być przechodnie albo nieprzechodnie.

285. Następujące czasowniki nijakie przechodnie odwróć na stronę bierną:

Oczekuję deszczu	znam świat
pragnę słońca	lubię książki
widzę kwiaty	pamiętam drogę
słyszę pieśni	rozumiem wykład
kocham ludzi	cenię pracę
odczuwam smutek	uznaje wartość

286. Wzór odmiany czasownika po stronie biernej.

Tryb bezokolicznikowy.

Być wezwanym.

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Jestem wezwany
jesteś wezwany
jest wezwany
jesteśmy wezwani
jesteście wezwani
są wezwani

Czas przeszły.

byłem wezwany
byłeś wezwany
był wezwany
byliśmy wezwani
byliście wezwani
byli wezwani

Czas przyszły.

Będę wezwany
będziesz wezwany
będzie wezwany

będziemy wezwani
będziecie wezwani
będą wezwani

Tryb warunkowy.

Byłbym wezwany
byłbyś wezwany
byłby wezwany

bylibyśmy wezwani
bylibyście wezwani
byliby wezwani

Tryb rozkazujący.

	bądźmy wezwani
bądź wezwany	bądźcie wezwani
niech będzie wezwany	niech będą wezwani

287. Odmieniaj podług tego wzoru:

Być skrzywdzonym, być nagrodzonym, być pobitym,
być poznany, być ocenionym, być spalonym.

289. Wybierz czasowniki czynne przechodnie; — czynne nieprzechodnie; — nijakie przechodnie; — nijakie nieprzechodnie; — cz. po stronie biernej; z zaimkiem się; — nieosobowe.

Roślina usycha. Rolnik orze. Nie gniewaj się na mnie. Nagle błysnęło. Jaś pasie owce. Słońce świeci. Oleś tyje. Frania chudnie. Nie lękaj się burzy. Skoszo-
no łąkę. Drzewo zostało zrąbane. Ptaki fruują. Żrebięta
biegną. Adaś był bardzo przestraszony. Już świta. Znam
dobrze fizykę. Czuwam nad dziećmi. Czego chcesz? On
milczy uparcie. Spełnij obowiązek. Na kogo czekacie?
Każda bajka mieści w sobie naukę. Jaką myśl ten wiersz
zawiera? Ochłodziło się. Kot śpi. Pies warczy. Klatka wisi
w oknie. Wykąpiemy się w stawie. Kto uprawiał tę grząd-
kę? Jest wybornie uprawiona. Chłopcy psocą. Dzieci płą-
czą. Nie spiesz się. Liście żółkną. Bez kwitnie. Zrywam
wiśnie. Lubię orzechy. Już jesteś znaleziony. Pracuję gor-
liwie. Mam piękny zamiar. Kończę trzy lata. Kończę
pracę.

289. a) Z następujących czasowników wybierz te, których nie można użyć bez zaimka się.

Przy pozostałych czasownikach **zastąp zaimek się dopełnieniem** i powiedz, do jakich czasowników je wtedy zaliczysz.

Nudzić się, kłaniać się, witać się, lękać się, czołgać się, ubrać się,
myć się, bawić się, modlić się, wahać się, spierać się, męczyć się, śmiać
się, martwić się, krzątać się, upierać się, zapierać się, kąpać się, gniewać
się, zwierzać się, mieścić się, giąć się, sprzeczać się.

Czasowniki, których bez zaimka się użyć nie można, nazywamy **zaimkowymi**; te, które po odrzuceniu zaimka się można użyć z dopełnieniem i odwrócić na stronę bierną — **zwrotnymi**.

b) Napisz po 3 zdania, w których orzeczeniem będzie czasownik **zwrotny i zaimkowy**.

290. Porównaj czynność, jaką oznaczają następujące czasowniki:

Pies szczekał, — pies zaszczekał, — pies szczeknął, — pies poszczekiwał.

Pierwszy oznacza czynność **niedokonaną**, — **drugi** — **dokonaną**, — **trzeci** — taką **dokonaną**, która trwała **krótco**, **jednorazowo**, — **czwarty** — taką **niedokonaną**, która się **powtarzała**.

a) **Następujące czasowniki zmień tak**, żeby oznaczały czynność, **trwającą krótko, jednorazową** (jednotliwe).

krzyczeć —	krzyknąć	znikać —	pukać —	drzeć —
kopać —		klękać —	sięgać —	jęczeć
stukać —		szarpać —	ciskać —	szeptać —

b) **Następujące czasowniki zmień tak**, żeby oznaczały czynność, **powtarzającą się często** (częstotliwe).

mówić —	mawiać	paść —	obiecać —	mruczeć —
czytać —		siedzieć —	jeść —	kaślać
pisać —		spać —	usługiwać —	grać

c) **Zastosuj w zdaniach stosownie do znaczenia:**

a) mówił — mawiał	b) drżał — drgnął
sledził — siadywał	huczał — huknął
spał — sypiał	brzęczał — brzęknął
pał — pasał	trząsł — potrząsnął
wstał — wstawał	krzyczał — krzyknął
był — bywał	widział — widywał

291. a) Od następujących bezokoliczników utwórz rzeczowniki:

prac — pranie	bić —	strzelać —	kopać —
grać —	myć —	polować —	pleć —
sprzątać —	wić —	czatować —	podlewać

a) Od następujących rzeczowników utwórz czasowniki

dzień	złoto	błękit	gniazdo	chłód
wieczór	kamień	rosa	róża	żar
świt	szkło	blask	rój	młot
zmierzch	krewny	wiatr	lud	dar
mróz	chmura	rozum	sąd	bieg
szum	ból	pamięć	chód	łot

b) Od następujących przymiotników utwórz czasowniki:

siwy	bogaty	dobry	stary	głupi
czarny	ubogi	lepszy	młody	czysty
zielony	prosty	gorszy	nowy	śmiały

292. a) Wytlumacz pochodzenie następujących czasowników:

Krzywdzić, oswajać, podwoić, potakiwać, dziesiątkować, jednaczyć, poniżyć, unicestwić, pustoszyć, posrebrzyć, zmądrzeć, rozpromienić, wysłonecznić, potroić, gnieździć się, upokarzać, pysznić się, zyskać, stracić.

b) Rozgatunkuj następujące czasowniki na pierwotne i pochodne:

Pić, solić, myć, czernić, prażyć, czyścić, bielić, chłodzić, biedzić, straszyć, karać, ciąć, żąć, rozjaśnić, szyć, pracować, godzić, prostować, strzedz, radzić, burzyć, widać, wiać, mijać, murować, wyć, czuć, zarabiać, chorować.

293. Dopisz czasowniki, mające przeciwne znaczenie:

zmierzchać się	rozpalać	skupiać	zasypiać
pierzchać	kochać	trwonić	rodzić się
obwiniać	zachęcać	czyścić	wznosić się
czcić	burzyć	mnożyć	zacząć
chwalić	czuwać	twierdzić	pamiętać
milczeć	pozwalać	godzić się	chłodzić
prostować	pysznić się	karać	wątpić

294. Dopisz czasowniki, mające podobne znaczenie:

pracować	mówić	prosić	pierzchać
biedzić	myśleć	wadzić się	odziać się
ujrzyć	wróżyć	rumienić się	chwiać się
chować	gniewać się	dokazywać	fruć

295. Wytlumacz znaczenie następujących czasowników złożonych i zastosuj je w zdaniach:

lekceważyć	błogosławić	współzawodniczyć
marnotrawić	złorzeczyć	współdziałać.

296. Materjał do rozbioru.

Już ostatnie gwiazd perły zamierzchły i na dnie niebios zgasły, i niebo środkiem czoła bladnie, prawą skronią złożone na wezglówiu cieni, jeszcze smagławe, lewą coraz się rumieni. A dalej okrąg, jakby powieka szeroka, rozsławia się i w środku widać białek oka, widać tęczę, żrenicę; już promień wytrysnął, po okrągłych niebiosach wygięty przeblysnął i w białej chmurce jako złoty grot zawisnął. Po niejakiem czasie rozjaśniło się o tyle, iż dojrzałem swoje ręce, oparte o brzeg skalisty, potem zarysowały się przede mną plecy Świąteckiego, jak czarna sylwetka na mniej czarnem tle. Tło owo bladło z każdą chwilą. Następnie pyszny bladossrebrny ton począł przeświecać na skale i nasyczał coraz bardziej ciemność, zupełnie jakby kto dolewał do niej srebrnego płynu, który wsiąkał w nią, mieszał się z nią, czynił ją z czarnej szarą, z szarej perłową. Poręby nad lasu brzegiem jak ciche śpią cmentarzyska. Słońce promieni snop ciska na pniaków zręby i złotym haftuje ścięciem i krzesze isker ogniska w kropelkach rosy. Po ślizkiej, spalonej trawie jaszczurka przemknie się czasem, spojrz ciekawie, — lub z głębi zielonej toni świerszcz piosnkę cichą zadzwoni pod wrzosów lasem, lub osa bez ruchu prawie w kwiatach utonie. Z traw wonie biją ku

górze tak mocne, jak z kadzielnicy, powietrze stoi nad światem w czystym lazurze, — ni wietrzyk nie trąci kwiatem, — tak śpią w zadumie poręby.

Imiesłowy.

297. Jak inaczej można powiedzieć to samo?

Dziecko, które płacze — dziecko płaczące

ptak, który śpiewa —

kwiat, który kwitnie

strumień, który płynie

ogień, który gaśnie

śnieg, który topnieje

przedmiot, który świeci

las, który szumi

róża, która pachnie

źródło, które tryska

Wyrazy, które w ten sposób tworzymy od czasownika, nazywają się — imiesłowy.

298. Od następujących czasowników utwórz imiesłów, zakończony na ący, ąca lub ące.

rosnąć

kłuć

szyć

spotkać

usychać

palić

wić

dostrzedz

wołać

piec

pleść

dokończyć

czekać

parzyć

wieźć

wziąć

Widzimy, że **imiesłów, kończący się na ący, tworzyć możemy tylko od czasowników niedokonanych.** Tworzymy go od czasu teraźniejszego, i nazywa się **imiesłowem odmiennym czasu teraźniejszego.**

299. Od następujących czasowników utwórz imiesłów czasu teraźniejszego. Powiedz, od której osoby go tworzysz.

męczę

kopią

idą

wędrują

chłodzą

sieją

budzą

podróżują

300. Wybierz imiesłowy czasu teraźniejszego; oznacz, w którym są przypadku.

Spostrzegłem uciekającego jelenia. Czy słyszałeś o latających rybach? Przypatrzył się kwitnącej konwalji. Po-

szedłem w drogę z wędrującym grajkiem. Nie widziałem kwitnącej paproci. Śpiewające ptaki rozweselają gaje. Ukłakłem pośród modlących się ludzi.

Imiesłów czasu teraźniejszego odmienia się przez przypadki, liczby i rodzaje, jak przymiotnik.

301. Odmieniaj przez przypadki:

Chłodzący napój	gasnący ogień
kwitnąca rezeda	tryskające źródło
hucząca fala	świtający dzień

302. Ponieważ używając imiesłowu, zastępujemy dwa wyrazy jednym, więc za pomocą imiesłowu skracamy zdania.

Skróć następujące zdania za pomocą imiesłowu odmiennego czasu teraźniejszego.

Słońce, które zachodziło za chmury, rzucało jaskrawe promienie. Podniosłam kwiatek, który leżał na ścieżce. Krople rosy, które błyszczały na listkach, podobne były do djamentów. Sprzątnij książki, które leżą na stole. Patrzę na jabłka, które dojrzewają w sadzie. Usłyszałem głos, który wołał o pomoc. Lubię dzieci, które uczą się pilnie. Widziałem zająca, który uciekał przez pole. Czy widzisz wieściorkę, która gryzie orzechy? Siedzę nad rzeczka, która płynie przez łąkę.

303. Jak inaczej można powiedzieć to samo?

Szklanka, którą stłukli	ptak, którego złapali
kwiat, który złamali	chustka, którą rozdarli
owoc, który zerwali	suknia, którą uszyli
gwoździak, który zdeptali	okna, które zamknęli
borówki, które usmażyli	jabłka, które zjedli

Tutaj **podmiot nie wykonywa czynności, lecz czynność na niego spływa, bo czasownik odwrócony jest na stronę bierną**, — taki imiesłów nazywamy też **biernym**. Imiesłów bierny kończy się na **ny** lub **ty**.

304. Od następujących czasowników utwórz imiesłów bierny (za-kończony na *ny* lub *ty*).

sprzątać	czytać	szyć	bić
sprzątnąć	przeczytać	uszyć	obić
krajać	łamać	drzeć	czesać
pokrajać	złamać	rozedrzeć	uczesać

Widzimy, że **imiesłów bierny** można tworzyć od czasowników **niedokonanych i dokonanych**.

305. Wybierz imiesłowy bierne, oznacz, w którym są przypadku.

Nie mam złamanego szeląga. Patrzę na spienione fale. Nieprzyjaciół zastąpił drogę rozproszonym wojskiem. Doktor zaopiekował się psem skaleczonym. Śpiewali pieśni o spalonych wioskach.

Imiesłów bierny odmienia się też przez przypadki, liczby i rodzaje, jak przymiotnik.

306. Odmieniaj przez przypadki:

złamana gałąź	zabity ptak
zniszczone gniazdo	zerwany kwiat
opalone chłopię	zmęczone dziewczę

307. Skróć następujące zdania za pomocą imiesłowu biernego.

Widzę góry, które śnieg pokrył. Zebrałam kwiaty, które dziewczynka rzuciła. Matka płaci za owoce, które dzieci zjadły. Zbieramy gałęzie, które burza połamała. Trzeba zetrzeć atrament, który Staś rozlał. Chodźmy obejrzeć drzewo, które piorun opalił. Czy słyszysz głosy kaczek, które zamknęli w kurniku? Lubię fartuszek, który Mania wyhaftowała. Czytaliśmy ćwiczenie, które napisał pierwszy uczeń. Dzieci zaglądają w dół, który ogrodnik wykopał.

308. Czem będzie imiesłów **teraźniejszy i bierny w następujących zdaniach.**

Opowiadanie było zajmujące. Słuchaliśmy zajmującego opowiadania. Lasy były ogołoczone z liści. Ogołoczone lasy smutnie wyglądały. Miło jest patrzeć na kołyszące się zboże. Po żniwach pozostały żłte łany. Pszenica już zwieziona do stodoły. Blask słońca był oślepiający. Fuzja była nabita.

309. Napisz 2 zdania, w których imiesłów teraźniejszy i bierny będą orzeczeniem.

Napisz 2 zdania, w których te imiesłowy będą określeniem.

310. Jak możesz powiedzieć to samo inaczej?

Jaś śpiewał, *kiedy szedł* do domu.

Jaś zaśpiewał, *kiedy przyszedł* do domu.

Basia nie mówiła nic, *kiedy jadła*.

Basia zaczęła mówić, *kiedy zjadła*.

Chłopiec płakał, *kiedy robił* zadanie.

Chłopiec podskoczył, *kiedy zrobił* zadanie.

Widzimy, że — od czasowników niedokonanych można też utworzyć imiesłów, kończący się na: **ąc**.

od czasowników dokonanych — imiesłów, kończący się na **szy**.

Oba **te imiesłowy są nieodmienne**.

311. Napisz imiesłowy nieodmienne na ąc i szy od następujących czasowników :

czytać

wołać

rysować

zerwać

przeczytać

zawołać

ratować

zabrać

pisać

uczyć się

karmić

zniknąć

napisać

nauczyć się

poić

zamknąć

palić

gonić

słuchać

usłyszeć

zapalić

dogonić

chodzić

skończyć

312. Wytlumacz, która czynność odbyła się pierwiej:

Myślałem nad tem, chodząc po ogrodzie. Kot drzemał, mrucząc głośno. Dzieci biegały, śpiewając wesoło.

Współcześnie chodziłem i myślałem, — **współcześnie** kot mruczał i drzemał, — dzieci biegały i śpiewały — dlatego **ten imiesłów nazywa się współczesny.**

313. Od następujących czasowników utwórz imiesłów współczesny (ąc). Zastosuj każdy z nich w zdaniu.

grać	pracować	szukać	żąć
gonić się	czekać	sprzątać	grabić
biegać	plakać	kopać	bronować

314. Objasnij, która czynność odbyła się wcześniej.

Zeskoczywszy z konia, przywiązałem go do drzewa. Nastroiwszy skrzypce, zaczął grać. Spostrzegłszy ognisko, Stach skierował się ku niemu.

Przywiązałem konia — czas przeszły, a przedtem jeszcze z niego zeskoczyłem; — zaczął grać — czas przeszły, a przedtem jeszcze nastroił skrzypce; skierował się do ogniska — czas przeszły, a przedtem je spostrzegł — więc imiesłów nieodmienny na szy oznacza czas dawniejszy od przeszłego: — zaprzeszły, — dlatego ten imiesłów nazywa się zaprzeszły.

315. Od następujących czasowników utwórz imiesłów zaprzeszły (szy), — zastosuj go w zdaniach.

złamać	rozpalić	spojrzeć	usłuchać
skopać	skosić	ułożyć	spełnić
zgrabić	wymłócić	powiesić	poznać

316. Następujące zdania skróć za pomocą imiesłowu współczesnego lub zaprzeszłego.

Kiedy piekliśmy kartofle w polu, opowiadaliśmy sobie bajki. Kiedy napiekliśmy dosyć kartofli, zaprosiliśmy na nie wszystkie dzieci. Staś płakał, gdy stał pod drzewem.

Staś zaczął płakać, gdy stanął pod drzewem. Nudziłam się, kiedy czekałam na ciebie. Wróciłam do domu, bo nikogo się nie doczekałam. Kiedy wiatr szarpał gałęzie, otrząsał z nich ostatnie liście. Zerwałam drut od dzwonka, gdy szarpnęłam zbyt mocno. Gdy się chłopiec rozglądał dokoła, spostrzegł w dali światelko. Gdy się chłopiec rozejrzał dokoła, postanowił tu zanoćować. Gdy śnieg padał, pokrywał ziemię grubą warstwą. Gdy spełniłem swoją powinność, odpocząłem zadowolony.

317. Mamy następujące imiesłowy:

Niedokonane.

Dokonane.

Imiesłów odmienny terażniejszy (ący, a, o).

(palący)

—

Imiesłów współczesny (ąc).

(paląc)

—

Imiesłów zaprzeszły (szy).

—

(rozpaliwszy)

Imiesłów bierny (ny, ty).

(palony)

(rozpalony)

318. Utwórz podług wzoru w zad. 317 imiesłowy odmienne i nieodmienne od następujących czasowników:

Wracać — wrócić, — szarpać — szarpnąć, — strzelać — wystrzelić, — porównywać — porównać, — wzdychać — westchnąć, — ścisnąć — ścisnąć, — kosztować — pokosztować, — siać — zasiać, — spotykać — spotkać, — szukać — znaleźć.

319.

Wzór odmiany czasownika.

Odmiana czasownika — wieść.

Niedokonany

Dokonany

Bezokolicznik.

Wieść

Przywieść

Tryb oznajmujący.

Czas terażniejszy.

Wiedę, wiesz, wiesz, wiedzicie, wiedzicie, wiedzicie.	Czasowniki dokonane czasu terażniejszego nie mają.
---	--

Czas przeszły.

Wiodłem, wiodłeś, wiodł, wiedliśmy, wiedliście, wiedli.	Przywiodłam, przywiodłaś, przywiod- ła, przywiodłyśmy, przywiodłyście, przywiodły.
--	--

Czas przyszły.

Będę, będziesz, będzie wiodł będziemy, będziecie, będą wiedli.	Przywiodę, przywiedziesz, przywie- dzie, przywiedziemy, przywiedziecie, przywiodą.
---	--

Tryb warunkowy.

Wiodłbym, wiodłbyś, wiodł- by, wiedlibyśmy, wiedlibyście, wiedliby.	Przywiodłbym, przywiodłbyś, przy- wiodłby, przywiedlibyśmy, przywie- dlibyście, przywiedliby.
---	---

Tryb rozkazujący.

— wiedz, niech wiedzie, wiedz- my, wiedźcie, niech wiodą.	— przywiedz, niech przywiedzie, przywiedzmy, przywiedzcie, niech przywiodą.
--	---

Imiesłów teraźniejszy odmieniony.

wiodący

Imiesłów współczesny.

wiodąc

Imiesłów zaprzeczony.

przywiodłszy

Imiesłów bierny.

wiedziony

przywiedziony.

320. W odmianie czasownika używamy niekiedy **czasu zaprzeczonego**, dla oznaczenia czynności dawniejszej niż ta, którą wyrażamy w czasie przeszłym, np. Chciał był Paweł oddawna zakończyć te spory, ale nagle musiał wyjechać na długo, i wszystko pozostało po staremu. To znaczy, iż Paweł dawniej pragnął zgody, zanim okoliczności zmusiły go do wyjazdu, — albo: Zniósłbym był cierpliwie wszystko, gdybym nie zauważył waszego niedowierzania.

Jeśli do odmiany czasownika włączymy **czas zaprzeczony**, to wzór jej będzie następujący:

Odmiana czasownika: **mieszać**.

Niedokonany

Dokonany

Bezokolicznik.

Mieszać

Zamieszać

Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Mieszam, mieszasz, miesza, mieszymy, mieszacie, mieszają.	Cz. dokonane czasu teraz. nie mają.
--	-------------------------------------

Czas przeszły.

Mieszałem, mieszałeś, mie- szał, mieszaaliśmy, miesza- liście, miesza- li.	Zamieszałem, zamiesza- łeś, zamie- szała, zamiesza- liśmy, zamiesza- łyście, zamiesza- li.
---	---

Czas zaprzeczony.

Mieszałem był, miesza- łeś był, miesza- ł był, miesza- liśmy byli, miesza- liście byli, miesza- li byli.	Zamieszałem była, zamiesza- łeś była, zamie- szała była, zamiesza- liśmy byli, zamiesza- łyście byli, zamiesza- li byli.
---	---

Czas przyszły.

Będę, będziesz, będzie mie- szał, będziemy, będziecie, będą miesza- li.	Zamieszam, zamieszasz, zamiesza, za- mieszymy, zamieszacie, zamieszają.
--	--

Tryb warunkowy.

Mieszałbym, mieszałbyś, mieszałby, mieszałibyśmy, mie- szalibyście, mieszałiby.	Zamieszałabym, zamieszałabyś, za- mieszałaby, zamieszałabyśmy, za- mieszałabyście, zamieszałaby.
---	--

Czas zaprzeczony.

Byłbym, byłbyś, byłby mie- szał, byłibyśmy, byłibyście, byli- by miesza- li.	Byłabym, byłabyś, byłaby zamiesza- ła, byłibyśmy, byłabyście, byłoby zamiesza- li.
---	---

Tryb rozkazujący.

— miesza- j, niech miesza, mie- szajmy, mieszajcie, niech mie- szają.	— zamieszaj, niech zamiesza, za- mieszajmy, mieszajcie, niech za- mieszają.
--	---

Imiesłów teraźniejszy odmienny.

Mieszający

Imiesłów współczesny.

Mieszając

Imiesłów zaprzeczony.

Zamieszawszy

Imiesłów bierny.

Mieszany

Zamieszany.

321. **Materiał do rozbioru (logicznego i gramatycznego).**

O, — krzyknął hrabia, ręce podnosząc do góry — dobre miałem przecucie, żem lubił te mury. Choć nie wiedziałem, że w nich taki skarb się mieści, tyle scen dramatycznych i tyle powieści! Skoro zamek mych przodków Soplicom zagrabię, ciebie osadzę w murach, jak mego burgrabie; twoja powieść, Gerwazy, zajęła mię mocno, szkoda, żeś mię nie przywiódł tu w godzinę nocną; udrapowany płaszczem, siadłbym na ruinach, a tybyś mi o krwawych rozpowiadał czynach. Nim Wojski zaczął mówić, Gerwazy spór zgodził, on niedźwiedzia z uwagą dokoła obchodził, nareszcie dobył tasak, rozciął pysk na dwoje i w tylcu głowy, mózgu rozkroiwszy słoje, znalazł kulę, wydobył, suknią ochędożył, przymierzył do ładunku, do flinty przyłożył, a potem dłoń podnosząc i kulę na dłoni: „Panowie, rzekł, ta kula nie jest z waszej broni, ona z tej horeshkowskiej wyszła jednorurki (tu podniósł flintę starą, obwiązaną w sznurki), lecz nie ja wystrzeliłem. O, trzeba tam było odwagi; straszno wspomnieć, w oczach mi się ćmiło! bo prosto biegli ku mnie oba paniczowie, a niedźwiedź ztyłu już, już, na Hrabiego głowie, ostatniego z Horeshków! chociaż po kądzieli. Jezus Marja! krzyknąłem; i Pańscy anieli zesłali mi na pomoc księdza Bernardyna. On nas wszystkich zawstydził; oj, dzielny księżyna! Gdym drżał, gdym się do cyngla dotknąć nie ośmielił, on mi z rąk flintę wyrwał, wycelił, wystrzelił: między dwie głowy strzelić! sto kroków! nie chybić, i w sam środek paszczeki! tak mu zęby wybić! Panowie! długo żyję: jednego widziałem człowieka, co mógł takim popisać się strzałem. Chwała księdzu! dwóm ludziom on życie ocalił — może i trzem; Gerwazy nie będzie się chwalił, ale gdyby ostatnie z krwi Horeshków dziecię wpadło w bestyi paszczę, nie byłbym na świecie, i mojeby tam stare pogryzł niedźwiedź kości, pójdz, księżu, wypijemy zdrowie Jegomości“.

322. Streszczenie wiadomości o czasowniku.

a) Czasownik w zdaniu jest zawsze orzeczeniem lub częścią orzeczenia. Może być dopełnieniem i podmiotem (w bezokoliczniku).

b) Czasownik odmienia się przez:

tryby: bezokoliczny, oznajmujący, warunkowy, rozkazujący.
czasy: teraźniejszy, przeszły i przyszły (zaprzeczły).

osoby, liczby, w niektórych czasach przez rodzaje.

c) Czasowniki dzielimy na: — czynne, oznaczające czynność, i nijakie, oznaczające stan.

Czasowniki czynne i nijakie mogą być przechodnie i nieprzechodnie.

Jeżeli czynność lub stan, przez czasownik wyrażony, spływa na dopełnienie, to najczęściej możemy odwrócić go (czasownik) na stronę bierną, t. j. postawić w takiej formie, że podmiot czynność tę na siebie bierze.

Czasownik *być* nazywamy posiłkowym, ponieważ przy jego pomocy tworzymy niektóre czasy.

Niektóre czasowniki używamy z zaimkiem się.

Czasowniki używane z zaimkiem się dzielimy na:

a) Zaimkowe, jeżeli czasownik bez *się* użytym być nie może.

b) Zwrotne, jeżeli *się* zastąpić można dopełnieniem.

Czasowniki nieosobowe nie odmieniają się przez osoby.

Pod względem trwania czynności mamy czasowniki: niedokonane, dokonane, jednotliwe (czynność jednorazowa) i częstotliwe (czynność powtarzająca się).

d) Od czasowników tworzymy imiesłowy.

imiesłów odmienny teraźniejszy kończy się na *ący*, *a*, *e*; — tworzy się tylko od czasowników niedokonanych.
imiesłów bierny kończy się na: *ny*, *ty*.

Oba te imiesłowy odmieniają się jak przymiotniki, przez rodzaje, liczby i przypadki.

Imiesłowy nieodmienne są: współczesny (*ąc*) i zaprzeczły (*szy*). Imiesłów współczesny tworzy się tylko od cza-

sowników niedokonanych; — zaprzeszły — tylko od dokonanych.

e) Za pomocą imiesłówów odmiennych i nieodmiennych skracamy zdania.

CZĘŚCI MOWY NIEODMIENNE.

Przysłówek.

323. Z następujących zdań wybierz przysłówki sposobu.

Lepiej późno niż wcale. Dobrze bawiłem się dzisiaj, ale najlepiej w niedzielę. Ty mówisz głośno. Zaśpiewajmy głośniej. On mówi najgłośniej z nas wszystkich. Często bywamy u was, częściej u wujaszka, ale najczęściej u babuni. Najostrożniej dotknęłam skaleczonej ręki. Postępuj ostrożnie. Na przyszłość ostrożniej zbliżaj się do wody.

Widzimy, że przysłówki oznaczają różne stopnie czynności, czyli stopniują się. — Stopniują się jednak tylko te przysłówki, które od przymiotników pochodzą.

324. Od następujących przymiotników utwórz przysłówki i stopniuj je.

Przymiotnik	przysłówek		
	<i>stop. równy</i>	<i>wyższy</i>	<i>najwyższy</i>
np. mężny	mężnie	mężniej	najmężniej
silny			
śmiały			
słaby	oszczędny	łagodny	daleki
cichy	złośliwy	zuchwały	blizki

Przysłówki dzielimy na:

325. Przysłówki czasu, na pytania: kiedy? odkąd? i t. p. np. dawno, niegdyś, już.

- miejsca, na pytania: **gdzie? którędy? dokąd?** i t. p. tam, tędy, wszędzie.
- sposobu, na pyt.: **jak?** np. cierpliwie.
- stopnia, na pyt.: **jak?** np. cokolwiek, bardzo, nieco, trochę, niezmiernie.
- miary, na pyt.: **ile?** np. dużo, mało.
- pytające: np. gdzie? kiedy? dlaczego?
- twierdzące, np. tak, istotnie, rzeczywiście.
- przeczące, np. nie, wcale, bynajmniej.

326. Napisz po 3 przysłówki: czasu, miejsca, sposobu, stopnia, twierdzenia, przeczenia, pytające.

327. Wytlumacz znaczenie następujących przysłówek złożonych i zastosuj je w zdaniach.

jednostronnie	jednomyślnie	prawdopodobnie
wszechstronnie	lekkomyślnie	dosłownie
jednocześnie	obustronnie	bezwzględnie
współcześnie	bezstronnie	jednogłośnie

328. Podług danych wyrazów napisz: rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki i przysłówki, pochodzące od jednego pierwiastka.

czas	jasny	trwać
promień	suchy	mówić
dźwięk	cichy	płynąć
pozór	stary	lecieć

329. Napisz po 2 zdania z przysłówkiem: **nie przed rzeczownikami:**

rozsądek, uwaga, chęć, moc, cnota, dola, szczęście, wiara.

przymiotnikami:

rozsądny, uważny, chętny, miły, szczęśliwy, zdolny.

czasownikami:

uważać, pracować, żądać, dawać, słuchać, wracać.

przysłówkami:

rozsądnie, uważnie, chętnie, szczęśliwie, starannie, uczciwie, źle.

330. Zastosuj w zdaniach przysłowki:

Naprzód — najprzód; wkrótce — niedługo; gdzie — dokąd; równo — równie; podobno — podobnie; jasno — jaśnie.

Przyimek.

331. Zastosuj w zdaniach przyimki: do, dla, ku, przez, przy, i oznacz, w którym przypadku jest po nich rzeczownik.

332: Każdy przyimek wymaga po sobie jakiegoś przypadku czyli rządzi przypadkiem. Innego przypadku postawić po nim nie możemy.

II przypadkiem rządzą przyimki: do, od, bez, dla, u, z, za, mimo, oprócz, obok, wśród.

III przyp. rządzą: ku, przeciw, wbrew.

IV przyp. — przez, pod, nad, przed, w, o, na, po, z, za.

VI przyp. — pod, nad, przed, z, za, między.

VII przyp. — w, o, na, po, przy.

Widzimy, iż **niektóre przyimki rządzą dwoma** lub nawet **trzema przypadkami**.

333. Oznacz przypadek rzeczownika po przyimkach:

Zupa z jagód. Pierogi z jagodami. Miała z pięć lat. Sprzątnij ze stołu. Kupiłam ze dwa łokcie wstążki. Sałata ze śmietaną. Za dawnych czasów. Zostań za karę. Siedzę za stołem. Kamień rzucony w wodę. Kamień leży w wodzie. Spieramy się o datę. Rozmawiamy o podróży. Ciężar spadł na brata. Buduję na piasku. Idę po kajet. Płynę po wodzie. Zajechał przed ganek. Stoi przed gankiem. Wzniósł się nad chmury. Nad lasem płynie chmura. Scho-

wam się pod ziemię. Pod zamkiem były lochy. Wybiegła naprzeciw ciebie. Wystąpię przeciw tobie.

334. Napisz 10 przysłówków, 10 przymków, 10 spójników i 10 wykrzykników.

335. Materjał do rozbioru.

Gdy husarja ruszyła naprzód, pan Zagłoba, choć oddech miał krótki i tłoku nie lubił, skoczył przecie z innymi, a zresztą i nie mógł inaczej uczynić bez narażenia się na stratowanie. Leciał tedy, przymknawszy oczy, a w głowie latały mu z błyskawiczną szybkością myśli:— Na nic fortele! na nic fortele! głupi wygrywa, mądry ginie. Potem ogarnęła go złość na wojnę, na kozaków, na husarzy i na wszystkich w świecie. Zaczął kląć — i modlić się. Powietrze świszczało mu w uszach, tamowało oddech — nagle uderzył się o coś koniem, poczuł opór, więc otworzył oczy i coś ujrzał? oto kosy, szable, cepy, mnóstwo rozpalonych twarzy, oczu, wąsów... a wszystko to niewyraźne, niewiadomo czyje, wszystko drgające, skaczące, wściekle. Wtedy porwała go ostatnia pasja na tych nieprzyjaciół, że nie uciekli, że leżli w oczy i że zmuszali go do bitwy. Chcecie, to macie! — pomyślał i jał ciąć ślepo na wszystkie strony.

336. Wzór rozbioru gramatycznego.

Tutaj	przysłówek miejsca
stary	przymiotnik, rodz. męsk. l. p. I przyp. dekl. przymiotnikowa.
myśliwy	rzeczownik posp. rodz. męsk. l. p. I prz. dekl. przymiotn.
już	przysłówek czasu.
od	przymek, rządzi II przyp.
paru	liczebnik nieoznaczony II przyp.
godzin	rzeczow. posp. rodz. ż. l. p. II prz. III dekl.
stał	czasownik nijaki, nieprzechodni, niedok. tr. ozn. cz. przeszł. os. 3 l. p. konj. II.

wytrwale,	przysłówek sposobu
oczekując	imiesłów współczesny
swej	zaimek dzierżawczy rodz. ż. l. p. prz. II
kolei	rzeczown. posp. rodz. ż. l. p. II przyp. dek. IV.

Zdanie złożone.

337. a) Następujące zdania złożone rozdziel na pojedyncze. Czy zdania pojedyncze w tem zdaniu złożonem są sobie równe pod względem znaczenia?

Wybierz książkę, która ci się najlepiej podoba.

Adaś mi powiedział, że jutro wróci.

„Wybierz książkę“ jest **zdanie zrozumiałe, zawiera myśl, od żadnego innego niezależną**; — takie zdanie nazywa się **główne**, więc: **zdanie główne** jest takie, które zawiera **myśl główną i od innego zdania nie zależy**.

- b) **Podkreśl zdania główne.**

Zgubiłam koszyczek, który dostałam od cioci. Słuchałam gwaru ptasząt, które zabierały się do snu. Chłopek patrzył na chmury, które zakrywały słońce. Jaskółki, które zawczasie wróciły, zginęły z zimna. Wilk, który był postrachem okolicy, został nakoniec zabity. Żołnierz, który wiele wycierpiał na wojnie, wrócił szczęśliwie do domu.

Powiedziały jaskółki, że niedobre spółki. Stasia pyta, jakie dzisiaj święto. Matka uczyła dzieci, jakie grzyby zbierać. Kolega mię prosił, żebym do niego przyszedł. Kolumb się spodziewał, że dopłynie do Indji. Mania zgadła, o czem dziś mówić będziemy. Basia pyta, która godzina. Dowiedz się, skąd te owoce. Nikt nie wiedział, że do lasu wchodzić nie było wolno. Ogrodnik zapowiedział, żeby na drzewa nie wchodzić. Obawiano się, żeby woda nie zerwała grobli. Jadzia nie wie, od czego zacząć i jak się zabrać do roboty.

Lubię tam bywać, gdzie jest wesoło. Kiedy zaczęło się zmierzchać, dzieci wróciły do domu. Staś nie odrobił ćwiczenia, bo go oczy bolały. Ponieważ dziś wyjeżdżamy, więc przyszedłem się z wami pożegnać. Jaś tupnął w mazarze, aż szyby zadrżały. Kiedy kosiarz łąkę kosi, lada baba deszcz uprosi. Gdzie drwa rąbią, tam wióry lecą. Gdy jesień się zbliża, ptaki odlatują. Jeżeli będzie pogoda, wybierzemy się na majówkę. Nie zacznę czytać nowej książki, choć mię ciekawość pali.

Głoska a litera.

338. Jakie dźwięki (głosy) słyszysz w tych wyrazach? Jakimi literami je napiszesz?

Osa, sos, oko, kot, pole, las, łąka, mak.
 wrona, wróbel, brama, most, kość, liść.
 echo, ucho, chęć, dech, czoło, czas, oczy.
 rydz, wódz, radzę, nudzę, dusza, szelest.
 rzeka, żaba, jarzyna, jeżyna, wierzę, wieża.
 nie (ń-e), konie, sanie, cię (ć-ę), ciele, ciasto, się (ś-ę),
 siano, siew, ziele (ż-e-l-e), ziemia, dziób, dziś, dźwięk.
 chrzan, trzask, krzew, kwiat, świat.

Głoska jest to dźwięk (głos) pojedynczy, a litera znak, którym oznaczamy dźwięk w piśmie.

Głoski dzielimy na: samogłoski i spółgłoski.

Samogłoski.

339. Wybierz samogłoski z alfabetu: a ą b c ć d e ę f g h i j k l ł m n ń o ó p r s ś t u w y z ż ź.

340. Samogłoski stosownie do wymawiania dzielimy na:

Ustne: a e i o (ó) u y

twarde: a e o (ó) u, y, ą, ę,

nosowe: ą ę

miękkie: i, (e).

341. Samogłoskę i dlatego nazywamy miękką, ponieważ miękczy poprzedzającą spółgłoskę, np. sokół, sokółk, pan, pani.
Niekiedy miękczy poprzedzającą spółgłoskę **e** np. stoł, na stole.

Daj trzy przykłady na zmiękczenie spółgłoski za pomocą i, e.

342. Samogłoska nosowa ę przechodzi w ą, i odwrotnie:

np. sędzia — sędzi	pięść —	pająk —
trębacz — trąbi	część —	miesiąc —
dokończ:	pięć —	mąż —
	dziesięć —	wąż —
ręka —	kędy —	dąb —
gęś —	tędy —	ząb —
kęs —	męty —	błąd —

343. Samogłoska o pochyla się w ó, np. koza — kózka, połowa — pół, półowka, — i odwrotnie, np. bór — bory.

a) Zmień wyrazy tak, żeby o pochyliło się w ó:

woda — wódka	zboże — zbóż
broda —	koło —
krowa —	zorza —
brzoza —	morze —
szkoła —	zdrowy —
trzoda —	wesoły —

b) Zmień wyraz tak, żeby zamiast ó słychać było o:

sól	sokół	mnóstwo
ból	popiół	spółka
wóz	naród	włókno
mróz	ozór	pójde

344. Samogłoska e zamienia się na o lub a, — i odwrotnie.

np. wieść — wiode	wiedzieć — wiadomość
nieść — niose	umieć — umiał

dokończ podług wzoru:

e — o		e — a	
gnieść —	pleść —	wierzyć —	
wieźć —	pierze —	mierzyć —	las —
bierze —		jeść —	lato —
ziele —	nasiona —	siedzieć —	ciało —
kmieć —	chwalony —	śmiech —	biały —
pierścień —	kupiony —	strzelać —	śmiały —

Spółgłoski.

345. Spółgłoski dzielimy na **mocne** (ciche), które nie zmieniają brzmienia, — i **słabe** (głośne), które zmieniają brzmienie na końcu wyrazu lub przed spółgłoską mocną.

a) W następujących wyrazach podkreśl spółgłoski **słabe** (głośne) na końcu lub w środku wyrazu i wytłumacz, dlaczego je za słabe uważasz:

Drób, sierp, klatka, składka, mrówka, konewka, mufka, kruk, próg, brzoźka, obrus, miesiąc, ksiądz, grosz, łyżka, sieć, śledź, wieź, wieś, druh, duch.

b) W tych samych wyrazach wskaż spółgłoski **mocne** (ciche).

c) Daj przykłady w wyrazach na spółgłoski **słabe**, mające zmienione brzmienie.

d) Następujące spółgłoski rozdziel na **mocne** i **słabe**:

p, b, d, t, k, g, z, s, ż, ś, f, w, ź, sz, c, dz, dź, ć, ch, h.

Miękczenie spółgłosek.

346. Spółgłoski, które wymawiamy twardo, możemy **zmiękczyć** trojakim sposobem:

1) Kosa, koś, kośba; — wóz, woźnica; — dzwon, dzwonić; — koń, broń: — przez kreskowanie spółgłoski.

Daj 3 przykłady na zmiękczenie spółgłoski **za pomocą kreskowania**.

2) a) Pan, panle; — dąb, w dębie; — drzewo, na drzewie; — pies, miech: — za pomocą i.

Daj 3 przykłady na zmiękczenie spółgłoski za pomocą i.

b) **W następujących wyrazach podkreśl i, które jest znakiem zmiękczenia.**

Sanie, konik, miara, piasek, list, Zuzia, wiosna, Piotruś, cień, Siwek, kwiat, kiść, kwiecień, ciasto, bicz, miesiąc, liście, kielich, ciemnica, zamknięcie.

3) Stół, na stole; — droga, drożyna; — wiara, wierzę; — mąka, mączny.

W tych przykładach spółgłoska zmiękcza się, zmieniając brzmienie.

347. Wskaż zmiękczenie spółgłoski ł, w l.

kościół —	wesoły —	biegł —
orzeł —	mały —	strzeżł —
strzał —	zuchwały —	wiódł —
kocieł —	wytrwały —	brał —

348. Wskaż zmiękczenie r w rz.

wiara —	stary —	tokarnia —
miara —	mądry —	mleczarnia —
para —	który —	garbarnia —

349. Wskaż zmiękczenie — c w ć, cz.

piec —	leceć —	zając —
chłopiec —	świecę —	miesiąc —
nic —	rozniecę —	kolec —

350. Wskaż zmiękczenie — s w ś, sz.

rosa —	radosna —	okrasa —
kosa —	wczesna —	kwas —
głos —	wiosna —	pas

351. Wskaż zmiękczenie — z w ż, ź.

mazać —	lizać —	zaraza —
kazać —	mróz —	obraza —
wiązać —	rozkaz —	odraza —

352. Wskaż zmiękczenie — d w dz, dź.

trud —	rada —	nudy —
sąd —	woda —	rząd —
pęd —	młody —	lud —

353. Wskaż zmiękczenie — g w ż, dz.

droga —	sługa —	skarga —
ubogi —	trwoga —	ostroga —
brzeg —	podłoga —	wilgoć —

354. Wskaż zmiękczenie — k w c, cz..

jaskółka —	ręka —	siekl —
stokrotka —	męka —	piekl —
ciotka —	wiek —	ciekl —

355. Wskaż zmiękczenie — t w c, ć, cz.

chata —	złoto —	platać —
lato —	młot —	szeptać —
bogaty —	strata —	deptać —

356. Wskaż zmiękczenie — ch w s, ś, sz.

Czech —	proch —	cichy —
Włoch —	mech —	głuchy —
mnich —	śmiech —	suchy —

357. Wskaż zmiękczenie — h w ż.

druh —	porohy —	Sapieha
--------	----------	---------

358. Wskaż zmiękczenie **st w **ść, szcz.****

miasto —	szelest —	post —
ciasto —	świst —	gęsty —

359. Wskaż zmiękczenie — **sk w **szcz.****

trzask —	troska —	klaskać —
blask —	deska —	głaskać —

360. Wskaż zmiękczenie — **zd w **źdź, źdź.****

gniazdo —	brózda —	gwizdać —
gwiazda —	jazda —	

361. Wskaż zmiękczenie — **zg w **źdź.****

drzazga —	miazga —
różga —	móżg —

362. Ułóż tablicę zmiękczenia spółgłosek przez zmianę brzmienia podług zadań 347 — 361.

Wzór tablicy zmiękczenia spółgłosek:

ł	zmiękcza się na l			
r	"	"	"	rz
c	"	i t. d.		

363. Wskaż zmiękczenie spółgłosek w następujących wyrazach:

Kościół, młodzieniec, wieść, najmiłszy, ubodzy, po-
bożny, korzec, znudzony, dusza, kociak, marzenia, powróc-
cie, przyrzeczenie, odwieczny, trwożliwy, tysięczny, warzy-
wo, jarzyna, chwalebny, podróży, morze, może, świszczce,
móźdzek, gnieździć, szeleści, kość, liść, skórzany, odmrozo-
ny, pieczyste, puszysty, zabłocić, chodźmy, lećcie, szwedzki,
szkocki, świeczka, świeci, skoszony, głośno, piaszczysty,
poszczę.

Zgłoski — sylaby.

Rozdzielanie wyrazów.

364. Ile samogłosek jest w każdej sylabie czyli zgłosce?

O - ko, ró - ła, czo - ło, czół - no, druk, krzak, gąszcz.

Ile w każdej zgłosce jest spółgłosek?

W każdej zgłosce musi być jedna samogłoska.

Spółgłosek może nie być wcale, (np. u - cho), może być jedna lub kilka.

365. Daj przykład na zgłoskę, złożoną tylko z samogłoski; — z samogłoski ze spółgłoską; — z samogłoski z kilku spółgłoskami.

366. Wskaż, z ilu samogłosek i spółgłosek składają się następujące zgłoski:

Sień, liść, wiatr, śmiech, czas, przecież, ona, ile, miedź, chrząszcz, Europa, Australia. (Odróżniaj i, użyte jako znak zmiękczenia).

Dźwięki: eu, au i t. p. w wyrazach obcych (dwugłoski) nie rozdzielają się przy przenoszeniu.

367. Daj po jednym przykładzie na wyrazy jedno, 2, 3, 4 i 5 zgłoskowe.

Czy może wyraz składać się z większej jeszcze ilości zgłosek? — daj przykład.

368. Rozdziel na zgłoski:

Kot, las, zwierz, pieprz.

Wyrazy jednozgłoskowe nie rozdzielają się wcale.

369. Rozdziel na zgłoski:

Droga, drzewo, ulica, konopie, fotografia.

Wyrazy wielozgłoskowe rozdzielamy na samogłosce, jeżeli niema zbiegu spółgłosek i jeżeli przy wymawianiu łatwo się dzielą w ten sposób.

370. Z jakich części składają się następujące wyrazy :

Zabrać, rozgrzać, przenieść, wytrwać, nazwać, oddać, naród, odpisać, wykręt, wypić.

Przy zbiegu spółgłosek głównie zwracamy uwagę na **skład** wyrazu i rozdzielamy go na części, z których powstał. W tych wyrazach oddzielamy więc **przedrostek** od **pierwiastka**.

371. Rozdziel na zgłoski ; wytłumacz, dlaczego tak dziellisz.

Poznać, ukryć, przedstawić, poddać, wezbrany, ustąpić, nadgryźć, podbić, bezmiar, rozdroże, pogrzeb, wybieg.

372. Tylko w następujących wyrazach nie oddzielamy przedrostka :

Ro-zum (roz-um), tak samo: ro-zum-ny, i t. p., **o-dejść** (od-ejść), tak samo: po-dejść, przyj - dzie, o-dej - dzie i t. p. **przyj - mie** (przy - jąć), **zaj - mie**, o - dej - mie i t. p., **uj - rzeć**, **przej - rzeć**, **wyj - rzeć** i t. p.

373. Z jakich części składają się następujące wyrazy ?

Krewny, ręczny, mocny, kostka, chustka, dumny, zimny, chatka, mówca, ciężki.

W tych wyrazach oddzielamy **przyrostek** od **pierwiastka**.

374. Rozdziel na zgłoski ; wytłumacz, dlaczego tak dziellisz.

Kółko, nocny, krzywda, kuchnia, prośba, chodnik, chłodnik, wróżba, dłuższy, mostki, gniazdko, wojsko, wstążka, książka, ramka, ołówki.

375. Rozdziel na zgłoski, oddzielając przyrostki podług wzoru :

Bo-ski	mę-stwo	krawiec-two
mę-ski	rycerstwo	szewctwo
rycerski	zwycięstwo	bogactwo
zwycięski	kłamstwo	sąsiedz-two
myśliwski	skapstwo	śledztwo
warszawski	głupstwo	dowództwo
przed-kość	ciąg-łość	ros-nać
ludzkość	zwięzłość	stuknąć
zręczność	wściekłość	szarpnąć
gładkość	biegłość	sprzątnąć

376. Rozdziel na zgłoski, oddzielając końcówkę deklinacyjną lub konjugacyjną.

Koń-mi	broń-my	byli-śmy
ludźmi	chodźmy	wzięliśmy
gośćmi	śpieszmy	zerwaliśmy
liśćmi	nieś-cie	zebrali-ście
kośćmi	każcie	żądaliście
niemi	weźcie	kopaliście

377. Rozdziel na zgłoski:

Rozdać, bezład, przerwa, odwaga, główka, głoska, prawda, wózek, zwierchność, spreczny, dłońmi, skrońmi, sądzicie, głośmy, rządźmy, zbierzcie, chodziliśmy, wołaliście, obraliście, zrobiliśmy, służba, siejba, strzelba, rządca, kłamca, łowczy, jazda, twardy, gwiazda, praczka, pustka, gałązka, rzadkość, burzliwy, szczęśliwy, rośnie, więdnąć, kwitnie, górnik, górnictwo, próżniactwo, biedactwo, bohaterstwo, pochlebstwo, żelastwo, odległość, cisnąć, rosnać, ciągnąć, brzęknąć, rozpadlina, niebezpieczeństwo, krzykliwy.

SPIS RZECZY.

	Str.
Rzeczownik	3
deklinacje	10
Zaimek	31
Przymiotnik.	40
Liczebnik.	50
Czasownik	61
odmiana czasownika	63
podział czasownika.	72
Imiesłowy	79
Przysłówek	89
Przyimek.	91
Zdanie złożone.	93
Głoska a litera.	94
samogłoski.	94
spółgłoski	96
Zgłoski — sylaby	100

Wydawnictwa Gebethnera i Wolffa w Warszawie.

	Rb.	k.
Anczyc Wł. L. A B C. <i>Pierwsza nauka dla dzieci z obrazkami.</i> Wydanie X-te, przejrzone i powiększone	Karton	— 50
Bądzkiewicz Ant. <i>Wypisy polskie.</i> Część wyższa, połowa II-ga. Zawiera: Utwory rozumowe, oratorskie i poezye	1	—
Bogucka C. i Niewiadomska C. <i>Nasi pisarze ich życie i dzieła, krótki zarys dziejów piśmiennictwa polskiego</i>	Karton	1 —
— <i>Nauka Stylistyki, oparta na przykładach i wzorach z dodaniem koniecznych objaśnień. Klasa IV.</i>	Karton	1 —
— <i>Wypisy polskie.</i> na klasę I. Wyd. 2-gie przejrzone i poprawione.	Karton	— 60
— <i>Wypisy polskie</i> na klasę II. Wydanie 1-sze zmienione.	Karton	— 60
— <i>Wypisy polskie</i> na klasę III	Karton	— 60
Brückner A. <i>Dzieje literatury polskiej w zarysie.</i> Wydanie 2-gie. 2 tomy	5	—
W opr. płóc. 6.50 w półskórek	7	—
Bruner L. i Tołłoczko S. <i>Chemia nieorganiczna.</i> Z 77 rysunkami w tekście i tablicą widmową. Wydanie 3-cie, poprawione i uzupełnione przewodnikiem do doświadczeń. Zatwierdzona przez Warsz. Okrąg Naukowy do użytku szkolnego	W oprawie	1 80
— <i>Chemia organiczna.</i> Z 26 rysunkami w tekście.	W oprawie	1 80
Bukowiecka Z. <i>Jak Piastowie budowali Polskę.</i> Opowiadania. Wyd. II.	Karton	1 —
— <i>Jak Polska za Jagiellonów od morza do morza urosła.</i> Opowiadania	Karton	1 —
— <i>Obowiązki młodych dziewcząt.</i> Odczyty	—	30
Chmielowski P. Dr. <i>Obraz literatury polskiej w streszczeniach i cenniejszych wyjątkach, 3 duże tomy</i>	8	—
W opr. płócien. rb. 10 w półskórek	11	—
Tom II i III oddzielnie bez oprawy po	3	—
Chrzanowski Ign. <i>Historja literatury Niepodległej Polski (z wypisami).</i> Zatwierdzona przez Warsz. Okrąg Naukowy do użytku szkolnego. Wydanie 2-gie	1	20
W oprawie płóciennej	1	60
Chrząszczewska Jadwiga. <i>O tem co się niegdyś działo.</i> Opowiadania z historyi Polski I. Piastowie	Karton	1 20
W oprawie	1	50
Chrząszczewska J. <i>Pogadanki z dziećmi i metodyczne wskazówki. Podręcznik dla matek, nauczycielek i wychowawczyń.</i> Wydanie 3-cie rozszerzone i poprawione	Karton	1 —
Chrząszczewska J. i Haberkantówna W. <i>Opowiadania przyrodnicze I. Staw.</i> Z 23 rysunkami.	—	25
— <i>II. Łąka.</i> Z 46 rysunkami	—	50
Drzewiecki K. <i>Nauka czytania i pisania, z objaśnieniami dla nauczycieli i z wzorkami lekcji, z 61 rysunkami.</i> Zatwierdzona przez Warsz. Okrąg Naukowy do użytku szkolnego	Karton	— 35
— <i>Pisownia polska.</i> Wykład elementarny z ćwiczeniami i dyktandami.	Karton	— 70
— <i>Początki gramatyki języka polskiego z ćwiczeniami i przykładami.</i> Wydanie 4-te. Zatwierdzone przez Warsz. Okrąg Naukowy do użytku szkolnego	Karton	— 60

Drzewiecki K. <i>Krótką składnia języka polskiego. Z przykładami i ćwiczeniami.</i> Wydanie 2-gie	— 40
Dygasiński A. <i>Czytanka pierwsza.</i> Książka dla młodzieży	Karton — 30
Dzierżanowska M., Niewiadomska C. i Warnkówna J. <i>Gramatyka języka polskiego z ćwiczeniami.</i> Podręcznik szkolny na klasę I, II, III. Wydanie 4-te.	Karton — 80
— <i>Ćwiczenia do nauki języka i gramatyki polskiej podług najnowszych źródeł ułożone. Część II. Kurs wyższy.</i> Książka ucznia.	Karton — 75
	Książka nauczyciela — 30
<i>Elementarz dla chłopców wiejskich.</i> Wydanie nowe	— 06
<i>Elementarz maty, czyli nauka czytania i pisania z obrazkami i wzorkami pisma, ułożył „Przyjaciół ludu“.</i> Zatwierdzony przez Warsz. Okrąg Naukowy do użytku szkolnego. (Sto tysięcy niniejszego elementarza wydawcy złożyli do rozporządzenia pp. Henryka Sienkiewicza i Antoniego Osuchowskiego)	— 05
Gliński Andrzej. <i>Stylistyka.</i> Podręcznik teoretyczno-praktyczny do nauki języka polskiego	Karton 1 —
Galle H. <i>Wypisy polskie z dziejów literatury do użytku szkolnego.</i> Zatwierdzone przez Warsz. Okrąg Naukowy do użytku szkolnego	1 20
Gostomski W. <i>Historja literatury powszechnej w zarysie.</i> 2 tomy.	5 —
	W opr. płóc. 6 rb. w półskórek 6 50
Gabszewicz Z. <i>Trygonometria.</i> podręcznik dla kształcących się w zakresie kursu szkół średnich i zbiór zadań, ze 120 rys.	1 20
Krakowski N. <i>Wykład teoretyczny i praktyczny korespondencyi handlowej.</i> Dzieło uwieńczone na konkursie przez szkołę handlową. Wyd. 4-te.	1 50
	W oprawie 1 80
Krynicky K. <i>Rys geografii Królestwa Polskiego.</i> Wydanie 3-cie, poprawione i pomnożone, ozdobione 301 rycinami, 6 mapami i 5 planami, z dodaniem mapy Królestwa Polskiego	Karton 1 50
Lejowa K. <i>Krótki przegląd kuli ziemskiej, czyli początkowa nauka geografii powszechnej w pytaniach i odpowiedziach, podług najlepszych źródeł opracowana.</i> Wydanie 11-te.	Karton — 40
<i>Mapa Europy</i> na arkuszu.	— 30
<i>Mapa</i> dziesięciu gubernii Królestwa Polskiego z oznaczeniem dróg żelaznych, bitych i zwyczajnych, ułożył A. P. Baracz. Skala 1: 840,000 = 20 wiorst w calu ang. Wydanie nowe	— 50
	W okł. kurt. naklejona na płótnie 1 —
Müller J. P. <i>Mój system, 15 minut dziennie dla zdrowia.</i> Ćwiczenia i przepisy. Z 44 rycinami i tablicą z rozkładem czasu. Wydanie 6-te.	Karton — 60
Parylak P. <i>Polsko-niemiecki i niemiecko-polski słownik kieszonkowy do użytku prywatnego, szkolnego i w kantorach.</i> Nowa pisownia. Wyd. 7-me, znacznie powiększone, opracował prof. Dr. A. Zipper.	1 50
	W oprawie 1 50
Smoleński Wład. <i>Dzieje narodu Polskiego.</i> Wykład popularny. Z mapą Polski w XVII wieku. Wydanie 2-gie przejrzane	2 70
	W oprawie 3 10
Szturcel B. i Łapiński H. <i>Zbiór zadań i przykładów arytmetycznych, poprzedzony krótkim rysem teorii arytmetyki zasadniczej oraz tablicą miar i wag.</i> Kurs pierwszy dwuletni dla szkół początkowych.	Karton — 80

